

บทที่ 3

“หนังสือวัดเกาะ” ในช่วงความนิยมเรื่องจักรววงศ์

จุดกำเนิดและพัฒนาการของ “หนังสือวัดเกาะ”

ในช่วงที่หมอสmithพิมพ์หนังสือนิทานคำกลอนอย่างเช่น พระอภัยมณี ของสุนทรภู่และปรากฏว่าขายดีมากนั้น ได้ทำให้เกิดการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นมาเพื่อพิมพ์นิทานกลอนแข่งกับหมอสmith¹ ครั้นหมอสmithถูกฟ้องและถูกตัดสินห้ามไม่ให้ตีพิมพ์หนังสือในแนวดังกล่าวอีกต่อไปก็ปรากฏว่ามีโรงพิมพ์ต่างๆ ในสมัยนั้นเข้ารับช่วงการพิมพ์หนังสือในลักษณะดังกล่าวที่ริเริ่มโดยหมอสmith อย่างไรก็ตาม โรงพิมพ์ของหมอสmithจะเลิกพิมพ์หนังสือในแนวดังกล่าวไปเมื่อไรนั้นยังไม่มีหลักฐานชัดเจน แต่ใน พ.ศ. 2430 นั้นปรากฏว่าหมอสmithยังพิมพ์เรื่องประโลมโลกย์ในแนวนี้อยู่ และต่อมาใน พ.ศ. 2433 จึงปรากฏว่าเริ่มมีโรงพิมพ์นายเทพพิมพ์หนังสือเรื่อง สุวรรณเศียร ออกมาจำหน่าย จึงเป็นไปได้ว่าหมอสmithอาจถูกฟ้องและเลิกพิมพ์ไปในช่วงดังกล่าว² ซึ่งก็สอดคล้องกับที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

“ได้ยินว่า เมื่อหมอสmithถูกศาลห้ามมิให้พิมพ์หนังสือบทกลอนขายนั้น บรรดาหนังสือซึ่งพิมพ์ไว้แล้ว และกำลังพิมพ์ค้างอยู่ นายเทพ ทรทรานนท์ อยู่แพที่โรงเรียนราชินีเดี๋ยวนี้รับซื้อจากหมอสmithเอามาพิมพ์จำหน่ายบ้าง ส่วนโรงพิมพ์หมอบรัดเลนั้น หลวงดำรงธรรมสาร (มี ธรรมาชีวะ) เจ้าของโรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจรับหนังสือค้างมาพิมพ์จำหน่าย แล้วโรงพิมพ์อื่นจึงพิมพ์จำหน่ายบ้าง”³

ดังที่ปรากฏว่ารายชื่อหนังสือจากโรงพิมพ์นายเทพในเวลาต่อมาหลายเรื่องตรงกับรายการหนังสือที่ออกมาจากโรงพิมพ์ของหมอสmithดังที่ได้ระบุไว้ในบทที่ 2 กล่าวคือ

---

¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352-2453, หน้า 517 อ้างใน เตือนใจ สันทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้าน “วัดเกาะ”, หน้า 15.

² เตือนใจ สันทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้าน “วัดเกาะ”, หน้า 16.

³ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหนังสือสามก๊ก, หน้า 38.

๑ หนังสือออกใหม่ คือ ระยะเวลาเรื่องจีน คำภีร์ธาตุมิตร วิสัยภู คาวี สุริวงษ
พรหมเมศ พุทธทำนาย... นิราศนรินทร์ นิราศบางปะอิน นิราศสระบุรี นิราศยิสสาร...
นิราศชมตลาด...

๑ พระอะไภยมะณี อุณรุท วงษ์สวรรค์ จันทรโครบ จินตามณี... ฯลฯ

๑ สุภาสิตสอนเด็ก สุภาสิตพระร่วง... สุภาสิตไทยสอนหญิง... ฯลฯ ⁴

ความนิยมในนิทานคำกลอนดังกล่าวนั้นสืบเนื่องต่อมาอย่างยาวนานจนแม้โรงพิมพ์ในยุคหลังจากนั้น
ในสมัยรัชกาลที่ 6 อย่างโรงพิมพ์ห้างสมุดหรือโรงพิมพ์พานิชสุขุมผล ยังนิยมนำเรื่องจากโรงพิมพ์
ของหมอมสุมิโทไปพิมพ์ซ้ำอยู่หลายเรื่อง⁵

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หลังจากหมอมสุมิโทเลิกกิจการการพิมพ์หนังสือไป นิทานคำกลอน
ประโลมโลกย์ที่เคยพิมพ์อยู่เป็นจำนวนมากนั้น โรงพิมพ์นายเทพที่ปากคลองได้รับไปพิมพ์ ทั้งยัง
กระจายไปอยู่ในมือของบรรดาโรงพิมพ์สำคัญๆ ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ย่านสำเพ็ง วัดเกาะหรือวัด
สัมพันธวงศ์ หลายโรงไม่ว่าจะเป็น โรงพิมพ์นายศรี บริเวณสะพานหัน โรงพิมพ์ห้างสมุด โรงพิมพ์
บุญช่วยเจริญ โรงพิมพ์พานิชสุขุมผล และโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ เฉพาะโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญนี้ถือได้
ว่าเป็นโรงพิมพ์ที่ทำให้ชื่อ “หนังสือวัดเกาะ” ติดปากคนทั่วไป ทั้งนี้เพราะโรงพิมพ์แห่งนี้ตั้งอยู่
บริเวณหน้าวัดสัมพันธวงศ์ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าวัดเกาะ โรงพิมพ์แห่งนี้จึงถูกเรียกว่า โรงพิมพ์
หน้าวัดเกาะ และโรงพิมพ์วัดเกาะตามลำดับ เป็นผลสืบเนื่องให้พากันเรียกหนังสือที่โรงพิมพ์แห่งนี้
พิมพ์จำหน่ายว่า “หนังสือวัดเกาะ” และเรื่องที่โรงพิมพ์แห่งนี้พิมพ์จำหน่ายมากที่สุด จนสร้างชื่อให้
กับโรงพิมพ์อย่างมากนั้นก็เป็นเรื่องประเภทนิยายประโลมโลกย์ หรือเรื่องจักรๆวงค์ๆ ทำให้เรื่องใน
แนวนี้ถูกเรียกว่าเป็นนิทานวัดเกาะไปด้วย

โรงพิมพ์วัดเกาะแห่งนี้เป็นของนายสิน ลมุลทรัพย์ (บางครั้งก็เรียกกันว่า สิงห์) เป็นคน
สิงห์บุรี เกิดเมื่อ พ.ศ. 2393 ในวัยหนุ่มได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เป็นลูกจ้างร้านขายเครื่องแก้ว
ของแม่ทองอยู่แถวตลาดสำเพ็ง จนเมื่อนางทองอยู่เสียชีวิตนายสินจึงรับช่วงต่อ เนื่องจากนางไม่มี

⁴ เตือนใจ สินทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้าน “วัดเกาะ”, หน้า 22.

⁵ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 23.

บุตร หลังจากนั้น 2-3 ปีจึงตั้งโรงพิมพ์แห่งนี้ขึ้นเมื่อ ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432) เมื่ออายุได้ 39 ปี นายสิงห์ได้สมรสกับนางทองคำมีบุตรชายหญิงรวม 6 คน นายสิงห์เสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2458⁶ โดยรูปถ่ายงานศพของเขาลงวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2458 แสดงว่าอาจเสียชีวิตก่อนหน้านี้นี้ไม่นาน โรงพิมพ์แห่งนี้ดำเนินกิจการมายาวนาน จนกระทั่ง พ.ศ. 2510 กิจการได้ตกต่ำลงมากและย้ายสถานที่ตั้งจากหน้าวัดเกาะไปอยู่แถวตรอกจันทน์ ยานนาวา และปิดกิจการลงใน พ.ศ. 2520⁷

โรงพิมพ์วัดเกาะแห่งนี้กล่าวได้ว่าตีพิมพ์หนังสือที่มีลักษณะเฉพาะบางอย่าง แม้ว่างานที่ตีพิมพ์จะมีตั้งแต่ต้นทันทนพื้นบ้าน วรรณคดี พงศาวดารจีน ชาดก บทสวดมนต์ สุภาษิตคำกลอน ตำราประเภทต่างๆ กลอนลิเก เพลง หรือแต่งเอง แต่งานที่ตีพิมพ์ออกมาเป็นจำนวนมากนั้นเป็นเรื่องจักรวาลต่างๆ เช่น ไกรทอง ปลายูทอง โสนน้อยเรือนงาม พระรถเมรี พระสุนด์ มะโนรา นางอุทัย และ แก้วหน้าม้า เป็นต้น⁸ โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบร้อยกรองประเภทกลอนหรือกาพย์ แต่จะพิมพ์เรียงบรรทัดไปเหมือนร้อยแก้ว สำหรับใช้อ่านและฟังเพื่อความบันเทิง ดังนั้นเมื่อหนังสือในแนวจักรวาลต่างๆ ดังกล่าวได้รับความนิยมจึงมีโรงพิมพ์อื่นๆ หันมาพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาและรูปแบบดังเช่นหนังสือของโรงพิมพ์วัดเกาะตามอย่างกันออกมาเป็นจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่เป็นโรงพิมพ์ที่อยู่ย่านใกล้เคียงกับโรงพิมพ์วัดเกาะแทบทั้งสิ้น จนทำให้เกิดคำเรียกหนังสือในแนวดังกล่าวที่แม้ว่าจะไม่ได้ตีพิมพ์จากโรงพิมพ์วัดเกาะว่าเป็น "หนังสือวัดเกาะ" ไปด้วยเช่นกัน⁹

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของหนังสือวัดเกาะคือรูปเล่มเป็นแบบหนังสือฝรั่ง เข้าเล่มเป็นสมุดขนาดแปดหน้ายกพิเศษในตอนต้น และเปลี่ยนมาเป็น 16 หน้ายกในภายหลัง พิมพ์ด้วยกระดาษปอนด์และกระดาษปรีฟ โดยหน้าแรกมักจะเป็นเรื่องย่อโดยสรุปก่อนเข้าเนื้อเรื่องจริงมีทั้งที่เนื้อเรื่องจบในหนึ่งเล่มซึ่งจะพบมากในเรื่องที่ไม่ใช่เรื่องจักรวาลต่างๆ ส่วนเรื่องจักรวาลต่างๆ นั้นจะแบ่งเป็นเล่มเล็กๆ หลายเล่มต่อหนึ่งเรื่อง¹⁰ และที่เป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของโรงพิมพ์ก็คือ คำกลอนเชิญชวนให้ซื้อหนังสือที่หน้าปกด้านในที่มีความว่า

⁶ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 12-13 และ 31.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

⁸ เตือนใจ สินทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้าน "วัดเกาะ", หน้า 30-31.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

"เล่มสสิ่งพิงรู้ท่านผู้ซื้อ	ร้านหนังสือหน้าวัดเกาะเพราะหน้าหนา
ราษฎร์เจริญโรงพิมพ์ริมมรรคา	เชิญท่านมาซื้อดูคงรู้ดี
ได้ลงพิมพ์คราวแรกแปลกๆเรื่อง	อ่านแล้วเปลื้องความทุกข์เป็นสุขซี
ท่านซื้อไปอ่านฟังให้มั่งมี	เจริญศรีศิริสวัสดิ์พัฒนาเอ๋ย" ¹¹

กลอนบทนี้แต่งโดยนายบุษย์ (บางทีก็เขียนว่า บุศย์) กวีชาวบ้านที่แต่งเรื่องให้โรงพิมพ์แห่งนี้เป็นประจำ (จะกล่าวถึงประวัตินายบุษย์โดยละเอียดอีกครั้งในภายหลัง) ที่น่าสนใจก็คือ บทกลอนเชิญชวนให้ซื้อหนังสือในลักษณะเดียวกันของโรงพิมพ์อื่นที่ได้อิทธิพลจากโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ อย่างโรงพิมพ์ศิริเจริญ ของนายศรี ตำบลสะพานหัน ก็แต่งโดยนายบุษย์เช่นกันมีความว่า

"หนังสือเล่มละ ๒๕ สตางค์ราคาขาย	ที่โรงนายศรีย่านสะพานหัน
เรื่องออกใหม่หลายอย่างต่างๆ กัน	สนุกนี้ครั้นแต่ล้วนน่าควรฟัง
ถ้ามันท่านผู้ใดซื้อไปอ่าน	จงสำราญสิ้นทุกข์เป็นสุขขัง
ให้ปรากฏศกามีชื่อดัง	จงมั่งคั่งสุขขังพลึงเอ๋ย" ¹²

ในส่วนของตัวเองอย่างกลอนเชิญชวนของโรงพิมพ์อื่นๆ เช่น

"เล่ม ๒๕ สตางค์อย่างดีฉันมีขาย	ที่บ้านนายคลังดอกบอกนุสนธิ์
เรียกโรงอัฐติดตั้งริมฝั่งชล	พจนินธิ์อ่านลองคงต้องใจ
ถ้าท่านซื้อไปอ่านคงบานชื่น	ทรัพย์จะคืนไหลเข้าสักเก้าไห
ปราศจากโรคันสรรพภัย	ให้ผ่องใสสุขขังพะลึงเอ๋ย" ¹³

¹¹ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 23.

¹² จากหนังสือ ปลาทุสุรังศ์ ของนายบุษย์ โรงพิมพ์ศิริเจริญ พ.ศ. 2456, อ้างใน เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 24.

¹³ นายคลัง, นิราสไปตรัง (สงขลา: โรงพิมพ์สมบูรณโอสถ, ม.ป.พ.). และดูนายคลัง, ประวัติคำนี้ (สงขลา: โรงพิมพ์สมบูรณโอสถ, ม.ป.พ.), หน้าปก.

แต่ก็ไม่ใช่ว่าทุกโรงพิมพ์ที่พิมพ์หนังสือในแนว “หนังสือวัดเกาะ” จะต้องพิมพ์คำโฆษณาเชิญชวนให้ซื้อหนังสือ เช่น โรงพิมพ์ห้างสมุดกับโรงพิมพ์พานิชศุภผล ก็ไม่มีการพิมพ์คำเชิญชวนดังกล่าว¹⁴

ดังนั้นคำว่า “หนังสือวัดเกาะ” ที่ใช้ในที่นี้จึงกินความหมายกว้างครอบคลุมถึงกลุ่มหนังสือประเภทหนึ่งที่มีเนื้อหาเป็นนิทานพื้นบ้าน วรรณคดี พงศาวดารจีน ซาดก บทสวดมนตร์ สุภาสิต คำกลอน ตำราประเภทต่างๆ หรือที่รวมเรียกว่าเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ และรวมถึงหนังสือรวมกลอนต่างๆ อย่างกลอนลิเก กลอนลำตัด หรือแม้กระทั่งเพลงในยุคหลัง โดยจะมีลักษณะพิมพ์เรียงบรรทัดเหมือนร้อยแก้ว และมีรูปเล่มเป็นหนังสือฝรั่งเข้าเล่มเป็นสมุดขนาดแปดหน้ายกพิเศษ โดยมากพิมพ์ด้วยกระดาษปรู๊ฟ ทั้งนี้ได้หมายถึงแต่เฉพาะหนังสือที่พิมพ์จากโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญเท่านั้น หากแต่หนังสือประเภทนี้ยังมีโรงพิมพ์อื่นๆ ที่พิมพ์หนังสือในลักษณะเช่นนี้ด้วย ตัวอย่างเช่น โรงพิมพ์เชชมพานิช โรงพิมพ์ศิริเจริญ โรงพิมพ์ห้างสมุด โรงพิมพ์นายเทพ โรงพิมพ์บางกอกน้อย โรงพิมพ์พานิชศุภผล โรงพิมพ์สะพานหัน ฯลฯ และแม้แต่โรงพิมพ์ที่มักพิมพ์งานให้ทางราชการอย่างหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ ก็ยังพบว่ามีการพิมพ์งานประเภทนี้ด้วยเช่นกัน เช่น โรงพิมพ์อักษรนิติ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร โรงพิมพ์ไทย เป็นต้น

“หนังสือวัดเกาะ” กับความนิยมในเรื่องจักรๆวงศ์ๆ ก่อน พ.ศ. 2465

ผู้ที่มีการศึกษาจนสามารถอ่านออกเขียนได้หรือมีความรู้ทางหนังสือในสมัยก่อน มักเป็นคนชั้นสูงอย่างกลุ่มเจ้านายและขุนนางหรือผู้ที่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน ส่วนชาวบ้านหรือกลุ่มคนที่นอกเหนือจากคนชั้นสูงเหล่านั้น หากจะเสพรับความบันเทิงในลักษณะเดียวกัน ต้องผ่านการบวชให้มีความรู้ทางหนังสือเสียก่อน หรือจะได้จากการชมการแสดงเป็นมหรสพต่างๆ ซึ่งมีมหรสพเหล่านี้มีได้ก็ต่อเมื่อมีงานบุญตามประเพณีตามพิธีกรรมต่างๆ ที่วัด วัดจึงเป็นตัวกลางระหว่างคนชั้นสูงกับคนชั้นล่าง เพราะการส่งผ่านแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในสมัยก่อนแต่เดิมนั้นกระทำผ่านวัด เนื่องจากชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับมูลนายก็แต่ในระบบไพร่ทาส ไม่มีการสัมพันธ์กันโดยตรง

---

¹⁴ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 25. จากกลอนเชิญชวนด้านหน้าปกเพื่อให้นักมาซื้อ “หนังสือวัดเกาะ” จะพบเห็นข้อสังเกตบางประการ เนื้อความของกลอนนอกจากจะเชิญชวนให้ซื้อหาหนังสือแล้วยังมีการอวยพรให้ผู้ซื้อหนังสือประสบแต่ความสุขความเจริญรำรวย แสดงถึงลักษณะที่ให้ความสำคัญกับความคิดทางโลก หรือแสดงอุดมคติที่ให้ความสำคัญกับโลกนี้มากกว่าโลกหน้า

กับคนชั้นสูง วัดจึงเป็นแหล่งที่ชนทุกชั้นเข้ามาบวชเรียนภายใต้ร่มเงาของพุทธศาสนา เป็น ศูนย์กลางของชุมชน และเป็นแหล่งรวมทางศิลปวัฒนธรรมต่างๆ การเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง บ้าน วัด วัง ในแง่มุมมองทางวัฒนธรรมจึงเป็นความสัมพันธ์และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เราเข้าใจถึง ความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในสังคมไทยในยุคต่อมา

ในการเสพรับความบันเทิงผ่านมหรสพการละเล่นและการแสดงของคนในสมัยนั้น ทำให้ดู เหมือนว่า ลักษณะของความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน การพูดจาคล้องจองมีสัมผัส ปฏิภาณในทาง กวี หรือแม้แต่ความสามารถในการแต่งหนังสือของคนบางกลุ่ม กลายเป็นสิ่งที่ราวกับจะอยู่ในชีวิต ประจำวันของคนในสมัยนั้น จะเห็นว่าบรรดาหนังสือต่างๆ แทบจะเขียนเป็นสำนวนร้อยกรองเกือบ ทั้งสิ้น ข้อเด่นของงานร้อยกรองในรูปแบบต่างๆ คือ ฉันทลักษณ์ แต่ถ้าพูดให้แคบลงมาอีกในวัฒนธรรม ระดับล่างของชาวบ้านนั้น นักวิชาการบางคนคิดว่ารูปแบบของฉันทลักษณ์ที่ชาวบ้านคุ้นเคยเป็น อย่างดีนั้นคือ กลอน นอกนั้นเป็นฉันทลักษณ์ที่ใช้ประพันธ์ในหมู่นักชั้นสูงสำหรับพิธีกรรมต่างๆ¹⁵

แต่ความเห็นที่ผิดพลาดดังกล่าวเกิดจากปัญหาของเกณฑ์การแบ่งอย่างหยابๆ แต่ก่อให้เกิด ความสับสนได้ของสิ่งที่เรียกว่า "กลอน" เพราะกลอนมีความหมายกว้างจนบางครั้งคำประพันธ์ ประเภทหนึ่งที่มีชื่อเรียกว่ากลอน แต่กลับเป็นฉันทลักษณ์อย่างอื่น ตัวอย่างเช่น "กลอนสวด" ซึ่ง ปรากฏว่าฉันทลักษณ์ทั้งหมดที่ใช้ประพันธ์คือ กาพย์¹⁶ และโดยมากเป็นกาพย์ยานีและกาพย์สุราง-

¹⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์, หน้า 105.

¹⁶ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ "กลอนอ่าน" ซึ่งก็ปรากฏอีกเช่นกันว่าจำนวนมากของกลอนอ่านนี้ใช้โคลง เป็นฉันทลักษณ์ สำหรับกลอนสวดนั้นเป็นคำเรียกรวมประเภทหนึ่ง มีความหมายถึงวรรณกรรมประเภท กาพย์ที่นำมาสวดอ่านเป็นทำนองสวด วรรณกรรมเหล่านี้แต่งด้วยกาพย์ชนิดต่างๆ คือกาพย์ 28 ซึ่งอาจเรียก ว่ากาพย์สุรางคนางค์พิลาปและโสทมติ กาพย์ 16 ได้แก่กาพย์ฉับและมหาเสนา กาพย์ 11 ได้แก่ กาพย์ ยานี เนื้อหาของกลอนสวดส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธศาสนา สันนิษฐานกันว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอน ปลายซึ่งคำประพันธ์ประเภทกาพย์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ไม่เพียงแต่ในฐานะรูปแบบคำประพันธ์ของชาว บ้านเท่านั้น แต่ยังแพร่หลายอยู่ในราชสำนักจนมีการพัฒนากาพย์ให้มีความไพเราะถึงขีดสุดโดยเฉพาะกาพย์ ยานี ส่วนในวัฒนธรรมระดับล่างก็มีความสัมพันธ์กับประเพณีการสวดอ่านของไทย การสวดมหาชาติ การสวด พระมาลัย การสวดไอ้เอวี่หาราย และการสวดแสดงทางศาสนาอื่นๆ, ดู ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภท กลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 1-4.

คนางค์ แต่มีความเป็นไปได้ว่า กลอนซึ่งเป็นที่นิยมของชาวบ้านนั้นหากระบุเจาะจงลงไปให้แน่ชัดก็คือ กลอนตลาด หรือ กลอนแปด (กลอนบทละครคอนก็เรียก) อย่างที่สุนทรภู่ใช้เท่านั้น

คำว่า "กลอน" ดูเหมือนเป็นคำเรียกที่รวมถึงงานเขียนบางประเภทมากกว่าจะเป็นคำเรียกเฉพาะของฉันทลักษณ์แต่เพียงอย่างเดียวตามที่ใช้กันทั่วไป ลักษณะร่วมบางอย่างของงานประเภท "กลอน" ก็คือ เป็นงานประพันธ์เพื่อความบันเทิง มิได้ประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมหรือพิธีการต่างๆ ที่ต้องการลักษณะของความศักดิ์สิทธิ์ขมขลัง ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะไม่ถูกเรียกขานว่าเป็น "กลอน" ส่วนการที่กลอนเป็นที่นิยมในหมู่ชาวบ้านนั้นอาจเป็นไปได้ว่าสืบเนื่องมาจากความง่ายในการแต่ง และเนื่องจากไม่มีความเคร่งครัดในการสัมผัสลง เอก โท ต่างๆ เท่าฉันทลักษณ์ในรูปแบบอื่นๆ จึงง่ายที่จะเรียนรู้และใช้งานในการประพันธ์เรื่องราวต่างๆ ไม่ว่าจะใช้ในการแต่งเพลงหรือนิทานทั้งหลาย

ในส่วนของการอ่านคำประพันธ์ภายใต้รูปแบบฉันทลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่งานร้อยแก้วสมัยใหม่นั้นมีลักษณะแตกต่างไปจากที่เข้าใจในปัจจุบันอยู่บ้าง เพราะการอ่านนั้นมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกับการร้องหรือขับ (ขับกล่อม ขับลำนำ) มากกว่าอย่างอื่น การอ่านแต่โบราณจึงเป็นการอ่านออกเสียง ซึ่งแตกต่างกับการอ่านในปัจจุบันที่มีลักษณะอาการที่อ่านเงียบๆ ในใจเพื่อเก็บความจากหนังสือหรือที่เรียกว่า "ความรู้" ซึ่งเป็นการอ่านเพื่อเก็บความรู้ไว้กับตัวสำหรับนำไปใช้ประโยชน์หรือเพื่ออรรถประโยชน์ในอนาคต¹⁷ สิ่งที่น่าสังเกตบางประการก็คือสิ่งที่เรียกว่า มন্ত্রหรือ คาถาต่างๆ ที่มีลักษณะเป็น "ความรู้" อย่างหนึ่งมาแต่โบราณ เมื่อเวลาท่องบ่นก็ไม่มีลักษณะของการออกเสียงออกมาเช่นกันหรือเป็นเพียงเสียงฮึมฮำที่มีแต่ผู้ท่องเท่านั้นที่จะเข้าใจ ราวกับกลัวว่าความรู้นั้นจะตกหล่นหายไป

นอกจากนี้ในสังคมที่ยังไม่มีเทคโนโลยีตลอดจนสิ่งบันเทิงและสื่อบันเทิงต่างๆ อย่างในปัจจุบัน การเสพความบันเทิงจากหนังสือหรือวรรณคดีนั้นคนส่วนใหญ่ในสังคมไม่ได้มาจากการอ่านด้วยตัวเอง แต่อาจจะฟังการสวดหรือการอ่านออกเสียงทำนองเสนาะที่มีผู้รู้หนังสือมาอ่านหรือมาสวดให้ฟัง ในกลุ่มคนชั้นสูงอย่างเจ้านายและขุนนางก็คงจะเป็นไปในลักษณะนี้คือ ใ้ให้บริวารหรือบุตรหลานที่รู้หนังสืออ่านหรือสวดเรื่องราวในหนังสือหรือนิทานต่างๆ ให้ฟัง ทำนองฟังการขับกล่อม

---

¹⁷ ดูรายละเอียดใน ธเนศ วงศ์ยานนาวา, "สภาวะสมัยใหม่ของวัฒนธรรมการอ่าน: ห้องสมุดกับการเผชิญหน้ากันของ "ตา" และ "หู", วารสารไทยคดีศึกษา 1: 2 (เมษายน - กันยายน 2547): 75-76 และ 82-85.

ด้วยเสียงสำเนียงอ่านอย่างสมัยก่อนแทนการดูละคอนหรืองานแสดงต่างๆ ส่วนในหมู่บ้านคงไม่ใช่การอ่านนิทานแต่ถ้าฟังเล่านิทานก็อาจเป็นได้ หรือบางทีจะเป็นการเล่นเพลงโต้กันทั้งในระหว่างทำงานตามปกติและในยามพักผ่อนซึ่งพบเห็นได้มากตามหน้าเทศกาลงานบุญตามวัดต่างๆ มากกว่า มีการแสดงมหรสพเป็นเรื่องต่างๆ เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นการแลกเปลี่ยนผสมผสานระหว่างคนชั้นสูงกับชาวบ้าน ซึ่งไม่ได้แตกต่างกันไกลจนเข้ากันไม่ได้ ยังคงเป็นโลกในมุมมองและวิถีคิดทางพุทธศาสนา คนชั้นสูงและชาวบ้านจึงมีการแลกเปลี่ยนถ่ายเทค่านิยมต่างๆ ให้แก่กันและกันได้ ดังเช่น การใช้กลอนแปดในการแต่งบทละครนอกของรัชกาลที่ 2 ซึ่งในความเห็นของคนส่วนใหญ่เห็นว่ากลอนแปดเป็นฉันทลักษณ์ของชาวบ้าน

อย่างไรก็ดีการนำเอานิทานกลอนซึ่งคนส่วนใหญ่เคยเสพด้วยการฟังมาพิมพ์เป็นหนังสือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการเสพความบันเทิงของสังคมไทยครั้งสำคัญ แม้ว่าตลาดหนังสือส่วนใหญ่ในช่วงนั้นยังนิยมนิทานกลอนซึ่งแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองแต่การพิมพ์ทำให้ออกาสของคนในการเข้าถึงตัวต้นฉบับงานเขียนมีมากขึ้นและทำให้ความสัมพันธ์ที่คนมีกับหนังสือนิทานเหล่านี้จะต้องผ่านคนอ่านหรือคนสวด ก็เหลือแต่เพียงคนอ่านกับเรื่องราวในหนังสือเท่านั้น รวมทั้งเทคโนโลยีการพิมพ์ที่ทำให้เกิดสำเนาจำนวนมากและราคาไม่แพง ก็ทำให้มีคนจำนวนมากขึ้นที่เข้าถึงงานเขียนที่เคยจำกัดอยู่กับคนบางกลุ่ม ดังนั้นแม้ว่าหนังสือนิทานเหล่านี้จะมีรูปแบบและเนื้อหาดั้งเดิมแต่วัฒนธรรมการเสพก็เริ่มเปลี่ยนจากการสวดอ่านหรือฟังไปเป็นการพิมพ์เพื่ออ่าน (อย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ที่การอ่านได้ขยายตัวออกอย่างกว้างขวางกว่าการเสพวรรณกรรมเพื่อความบันเทิง อย่างที่เคยเป็นมาในอดีต)¹⁸ และการเปลี่ยนแปลงที่ว่านี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำเท่านั้น เพราะหากสังเกตจะพบว่า หลัง พ.ศ. 2413 โรงพิมพ์วัดเกาะก็นิยมตีพิมพ์หนังสือกลอนสวด¹⁹ หรือกลอนเพลงโลก ลำตัด จำอวดที่เป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างแพร่หลาย

และดังที่ได้กล่าวไว้ข้างแล้วว่า "หนังสือวัดเกาะ" มีหลากหลายประเภท เช่น หนังสือพงศาวดารหรือแต่งแบบพงศาวดาร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพงศาวดารจีน, วรรณคดีเก่าชั้นครู เช่น นิทานกลอนที่ได้รับความนิยมอยู่แพร่อยู่แล้วอย่าง พระอภัยมณี อิเหนา ขุนช้างขุนแผน รามเกียรติ์ สังข์ทอง มณีพิชัย คาวี ระเด่นลันได หรือนิราศต่างๆ ของสุนทรภู่, วรรณคดีชาวบ้านที่นักเขียนในยุคนั้นแต่งขึ้นจากนิทานโบราณ นิทานพื้นบ้าน หรือได้เค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้าน เช่น ปลาบู่

¹⁸ ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 460.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 459-460.

ทอง แก้วหน้าม้า โสนน้อยเรือนงาม พระรถเมรี นางอุทัย แก้วพิศดาร สิงโตทอง ทับทิมทอง ภายแก้ว พระสุรณ พิกุลทอง สาวฤดู หอยทอง เรื่องเกี่ยวกับทางศาสนา เช่น ชาดกหรือหนังสือ บทสวดมนตร์, สุภาษิตคำสอน, ตำราความรู้แบบจารีต เช่น ตำราทำนายฝัน หรือ ตำราเรียน ประถม ก กา เป็นต้น²⁰ แต่ลักษณะเด่นที่สุดของหนังสือวัดเกาะในช่วงแรก คือการพิมพ์เรื่อง จักรวางศ์ๆ ซึ่งนักวิชาการบางคนระบุว่าหมายถึงเรื่องประโลมโลกย์ที่ตัวเอกของเรื่องส่วนใหญ่มีชื่อ ลงท้ายว่าจักรหรือวงศ์ เช่น ลักษณะวงศ์ สุวรรณวงศ์ วรวงษ์ จักรแก้ว เป็นต้น หรือเรื่องมีโครง เรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์หรือพระเอกเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถกอบกู้โลมว่าเป็นเรื่องจักรวางศ์ๆ²¹ โครงเรื่องโดยรวมทั้งหมดจะมีลักษณะคล้ายกัน คือตัวเอกของเรื่องจะเป็นผู้มีชาติตระกูลสูง แต่ต้อง ตระก่าลำบาก จนมีผู้มาช่วยอุปการะเลี้ยงดู เมื่อเติบโตใหญ่จึงออกเดินทางผจญโชค มีเหตุบังเอิญให้ ได้รับของวิเศษ แต่สามารถเอาชนะผู้ร้ายได้ด้วยการกระทำความดี จนได้อภิเษกกับธิดาหรือเจ้าชาย และได้ครองเมืองในที่สุด ตัวอย่างของงานเรื่องจักรวางศ์ๆ ที่ระบุปีที่พิมพ์ได้อย่างชัดเจน คือ

ตารางที่ 1 เรื่องจักรวางศ์ๆ

เรื่อง	ที่พิมพ์	ปีพิมพ์
นางอุทัย	วัดเกาะ, ครุสมิท	2426
วิสัยขุ (สูตรธนู)	ครุสมิท	2430
สุริวงษ์พรหมเมศ	ครุสมิท	2430
ไชยเชษฐ์	ประยูรวงศยันตรมูทริต	2430
สุวรรณเคียร	วัดเกาะ, นายเทพ	2433
เอ็งตั้งหัว	โสภณพิพรรฒนาการ	2435
สังข์ทอง	นายเทพ	2436
สุบินทกุมาร	วัดเกาะ, พานิชศุภผล	2440
ปลาหูสุริวงค์	ศิริเจริญ	2451
ยศเกียรติ	-	2453
การะเกษบุปผา	บางกอกน้อย	2456

²⁰ เตือนใจ สินทะเกิด, วรรณคดีชาวบ้าน “วัดเกาะ”, หน้า 31.

²¹ ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 460.

นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่ไม่ปรากฏปีพิมพ์แต่เห็นว่าน่าจะมีพิมพ์ก่อนปี 2465 เนื่องจากเป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายมานานก่อนที่การพิมพ์จะเข้ามา คือ กากิ คาวิ โคบุตร จันทโครบ ธนุขรร์ค พระยาฉัตรทนต์ พระสมุท พระอะไภยมณี มหาเวสสันดรชาดก ยศกิจ ลักษณะวงศ์ วงษ์สวรรค์ โสณน้อย เรือนงาม สุวรรณวงษา เป็นต้น นิทานคำกลอนเหล่านี้จึงเป็นนิยายกลุ่มแรกๆ ที่ถูกนำมาพิมพ์ แต่ด้วยความไม่เคร่งครัดในการให้ข้อมูลของโรงพิมพ์ในสมัยก่อน จึงไม่มีการใส่ข้อมูลทางบรรณานุกรมอย่างปีพิมพ์และจำนวนพิมพ์ไว้

ผลกระทบที่มีต่อวรรณคดีไทยของนิยายจักรๆวงๆ ใน “หนังสือวัดเกาะ”

กล่าวได้ว่าเรื่องจักรๆวงๆ มีมานานแล้วในความรู้ของทั้งชนชั้นนำและชนชั้นล่าง หรือจะเรียกว่า “เจ้า” กับ “ไพร่” เรื่องจักรๆวงๆ นี้อยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น ของกลอนสวดบ้าง บทละครที่ใช้ในการแสดงบ้าง โดยแบ่งเป็น ละครนอกใน สำหรับให้ผู้หญิงแสดงในวัง ซึ่งเน้นความสวยงามของบทขับทำรำและเพลงต่างๆ และ ละครนอก สำหรับให้ผู้ชายแสดง ซึ่งเน้นความสนุกสนานเฮฮาผ่นคลาย ละครนอกที่ชาวบ้านแสดงนั้นเรื่องราวและเนื้อหาบางส่วนเป็นการล้อเลียนกษัตริย์ หรือผู้มีอำนาจให้ดูเป็นตัวตลก แต่ก็มีคนชั้นสูงหรือแม้กระทั่งองค์พระมหากษัตริย์ประพันธ์บทละครนอกนี้ด้วย หากแต่แต่งอยู่บนฐานความเข้าใจที่เจ้ามีต่อไพร่ชุดหนึ่ง ส่วนในการละเล่นและการแสดงของไพร่ เช่น กลอนสวด การร้องหรือเล่นเพลง ในเทศกาลงานบุญต่างๆ เป็นต้น

เมื่อมีการพิมพ์เข้ามาแล้วนั้น นอกจากงานของชนชั้นสูงที่ถูกนำมาพิมพ์แล้ว งานของชนชั้นล่างอย่างไพร่ก็ยังคงถูกนำมาพิมพ์ด้วยเช่นกัน แต่สิ่งที่เป็นปัญหาตามมาก็คือ ลักษณะของการเสียดสีล้อเลียนเจ้าจากการแสดงมหรสพพื้นบ้าน ก็ติดเข้ามาพิมพ์ออกสู่สาธารณะด้วย

ลักษณะของการเสียดสีล้อเลียนเหล่านี้อาจไม่เคยเป็นปัญหาเมื่อเป็นการแสดง ซึ่งอาจไม่เป็นที่จดจำเท่าใดนัก แต่เมื่อนำมาพิมพ์เป็น “หนังสือวัดเกาะ” แล้วได้รับความนิยมอย่างมาก ทำให้การล้อเลียนเสียดสีนี้กลายเป็นปัญหา ด้านหนึ่งชนชั้นนำอาจจะรู้สึกรับไม่ได้ที่มีงานในลักษณะที่ทำลายภาพหรือสถานะความเป็นเจ้าของชนชั้นนำ อีกด้านหนึ่งก็เกรงว่าการรับรู้สถานะความเป็นเจ้าในหมู่ไพร่หรือคนชั้นล่างจะเปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม

ตัวอย่างที่เด่นชัดอย่างหนึ่งของการลดสถานะความเป็นเจ้าใน “หนังสือวัดเกาะ” ก็คือ ความเป็นเจ้าไม่ได้แปลว่าเป็นผู้มีบุญญาบารมีเก่งกล้ามาก แต่ก็มีความเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา

เช่นคนทั่วไป คือ เวลาเจอดีรุกรูจักกลัววิ่งหนีไปซ่อนอย่างรักตัวกลัวตาย เช่น การที่ พระพิณทอง ตัวเอกซึ่งมีสถานะเป็นเจ้าของชายในบทละครนอกเรื่อง แก้วหน้าม้า แต่งโดยกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ตกใจกลัวจนตัวสั่นและแอบหนีเข้าไปอยู่ในห้องแล้วปิดประตูเสียแน่นหนา ไม่มีลักษณะของความกล้าหาญเช่นตัวละครที่เป็นกษัตริย์ อย่างเช่นวรรณกรรมของราชสำนักที่มักจะสร้างตัวแบบของความเป็นกษัตริย์ให้มีความกล้าหาญผดุงความยุติธรรมและความดีงามของสังคม

๑ เมื่อนั้น	พระทรงโฉมประโลมเลขา
เนาในแท่นทองห้องไสยา	ได้ยินเสียงโศกาก็ลลากลใจ
จึงชวนสี่พี่เลี้ยงเคียงกาย	ผันผายจากที่อาศัย
แลเห็นพวกพลสกลไกร	เขาให้ห้อมล้อมไว้มากมาย
บ้างลงประจำลำเกตรา	กายาโตใหญ่หน้าใจหาย
พระโฉมยงองค์สิ้นพรันกาย	ผันผายเข้าไปที่ไสยา
ทรงฤทธิ์ปิดบานทวารชัย	ยิ่งตระหนกตกใจหนักหนา
กอดขงฆ์ทรงทรงโศกโศกา	ตั้งว่าจะสิ้นสมประดีฯ
...	
๑ บัดนั้น	พระพี่เลี้ยงบังคมก้มเกศา
รีบไปให้ทันบัญชา	เห็นปิดทวาราก็ร้องไป
บัดนี้มีเทพเทวัญ	ชี้เรือสำปั้นเหาะได้
จะช่วยชนมให้พ้นโศภภัย	ภูวไนยจงเปิดทวารฯ
...	
๑ เมื่อนั้น	พระโฉมยงองค์สิ้นขวัญหนี
ร้องตอบไปพลันทันที	เข้าชี้เปล่าเปล่าไม่เข้ายา
กลับไปเสียเถิดไม่เปิดรับ	กลัวยักษ์จักจับไปเช่นฆ่า
ตายแต่ตัวเจ้าเหล่าโยธา	อย่ามาพาม้วยมอดวอดวายฯ
๑ ฟังตรัส	แค้นขัดเคืองหูไม่รู้หาย
ต่างคนบ่นว่านินทานาย	กลัวตายจนเกินขนาดไป

จำจะไปทูลเทวัญ	เชิญเสด็จมายังฉันให้จงได้
คิดพลางทางพากันคลาไคล	กลับไปทูลความตามกิจจา
บัดนี้พระองค์ทรงศักดิ์	ซ่อนตัวกล้วยักษ์เป็นหนักหนา
ข้าทูลความตามอรรถสัจจา	ผ่านฟ้าไม่เชื่อว่าที่
เชิญพระองค์ผู้ทรงฤทธิรอน	บพจรยังทำยาบาทลี
ให้ประสพพบพัศตร์พระจักรี	เหมือนประทานชีวิสืบไป ²²

แก้วหน้าม้า จึงถือเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจในประเด็นนี้มาก เนื่องจากตัวเอกของบทละครนอก คือ นางแก้วหรือมณี เป็นหญิงไพร่หน้าตาอัปลักษณ์ประดุจม้า หากแต่ได้พระสวามีเป็นเจ้าชายแห่งมิลินทร ตัวนางเองได้แต่งงานก็จากอุบายเรื่องเกิบว่าว ขณะที่พระพินทองตัวเอกอีกตัวของเรื่องเป็นลูกกษัตริย์แต่ไม่มีฤทธานุภาพ นอกจากความมีเสน่ห์เป็นที่ต้องตาของสตรี นอกจากนี้ตามปกติแล้วอาวุธวิเศษของตัวเอกตามท้องเรื่อง โดยมากจะเป็นพระขรรค์ หรือคันศร หรืออย่างอื่นที่มีลักษณะเป็นอาวุธได้ แต่นางแก้วใช้ "พริ้วไต้ใหญ่" เป็นอาวุธวิเศษ ประหนึ่งว่าผู้แต่งต้องการย้ำลักษณะความเป็นไพร่ ให้เหนือกว่าความเป็นกษัตริย์ หรือคนชั้นสูง สติปัญญาเหนือรูปร่าง ครั้งที่นางแก้วตัวเอกในเรื่องใส่หน้าม้าเป็นไพร่หรือผู้ที่หน้าตาอัปลักษณ์ เข้าไปองค์กษัตริย์ไม่เคยทำดีด้วย หากต้องให้ถอดรูปหรือแสดงฝีมือปราบอริราชศัตรูก่อน คล้ายกับในเรื่อง สังข์ทอง ราวกับว่าในสายตาของชนชั้นนำในกลุ่มเจ้าแล้วไม่เคยมองไพร่ว่าดีเลย ซึ่งก็สอดคล้องกับมุมมองของเจ้าที่มีต่อไพร่ในพระราชนิพนธ์เรื่อง ไกรทอง

ลักษณะมุมมองของเจ้าที่มีต่อไพร่ หรือไพร่ในการรับรู้ของเจ้า กระทั่งดูถูกงานของไพร่เห็นว่าเป็นของต่ำ ไม่มีความคิดอ่าน พูดยาไม่ไพเราะ หยาบกระด้างขาดความละเมียด นั้นสามารถเห็นได้จากภาพสะท้อนจากในงานบทละครนอกบางเรื่องที่ยุคสมัยที่ ๒ ทรงพระราชนิพนธ์ในบทละครนอกเรื่อง ไกรทอง นั้น ทรงเลือกนิพนธ์เฉพาะตอนที่นางวิมาลาตบตีแย่งชิงผัว คือ ไกรทอง กับนางตะเพาแก้ว โดยทำให้เห็นว่าไพร่หรือคนชั้นล่างในความคิดของเจ้านั้นคิดหรือทำอย่างอื่นไม่เป็น มีแต่ตบตีแย่งผัว ไม่มีความละเมียด กล่าวคือ

²² กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, บทละครนอก เรื่อง แก้วหน้าม้า (กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2544), หน้า 111, 116-117.

<p>๑ ลืมสลักหักโค่นไม้ทนได้ จึงชี้หน้าว่าชะเจ้าไกรทอง ไหนดว่าจะไปหาพระอาจารย์ คือเธอดูนี่แล้วฤไ</p> <p>...</p> <p>๑ เมื่อนั้น ครั้นจะว่าบ้างนางก็กลัว แต่อดอดก็เหลือที่อดกลั้น โมโหหันหุนหมุนออกมา นี่แน่นอนพี่น้องสองคน เขาลุงจุมกหม่อมไปฤไ</p>	<p>สองนางวางเข้าไปในห้อง ช่างปดเล่นคล่องคล่องสบายใจ เป็นที่มัสการอันโตใหญ่ ซึ่งนิมนต์มาไว้ในศาลา</p> <p>วิมาลาได้ฟังนั่งเกาหัว เจ้าไกรทองผู้ผัวจะไกรธา ปากคั้นยิบยิบกระซิบบต่ำ เคืองขัดสับัดหน้าแล้วว่าไป เจ้ามาบ่นมาว่าเหมือนบ้าใบ้ หม่อมผัวเจ้าลงไปทำวุ่นวาย²³</p>
--	---

ครั้นนิยายประโลมโลกย์ถูกนำมาตีพิมพ์และได้รับความนิยมอย่างมาก ตั้งแต่สมัยที่หมอสมีทนนำมาตีพิมพ์ จนกระทั่งทำให้เกิดมีนักเขียนใหม่ๆ ที่แต่งเรื่องในแนวนี้ขึ้นมาสนองความต้องการของตลาดก็ทำให้เกิดมีปฏิกริยาอย่างกว้างขวางจากกลุ่มชนชั้นนำจำนวนหนึ่ง ตัวอย่างเช่นกรณีที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ได้แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์เรื่อง "ประโลมโลกย์" เหล่านี้อย่างรุนแรงในงานเขียนว่าด้วยความรู้ต่างๆ ของตน

"ข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูหนังสือที่เด็กอ่าน ก็ไม่เป็นประโยชน์แก่เด็กเลย แต่หนังสือ ปถม ก กา เป็นที่พ่อให้เด็กอ่านง่ายก็ดีอยู่ ถ้าเป็นหนังสือไทยๆ ที่เด็กอ่าน ก็มีแต่หนังสือการประเล้าประโลมโดยมากกว่าหนังสือสุภาสิต เด็กนั้นก็ไม่มีใครจะได้ปัญญาสิ่งใด.... อนึ่งเห็นว่าในประเทศสยามนี้ มีหนังสือสำหรับที่จะอ่านนั้นน้อยนัก แล้วหนังสือที่จะอ่านนั้นเล่า ก็เป็นแต่เรื่องประโลมโลกย์ยักษ์ลักนาง มนุษย์รบกับยักษ์ มี

²³ ตำนานเมืองพิจิตร และ บทละครเรื่องไกรทอง (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายซิม แช่วัฒนะ ณ เมรุวัดบางมูลนาค จังหวัดพิจิตร 17 ธันวาคม 2504), หน้า 25-27.

ฤทธิ์เหาะได้ฆ่าไม่ตาย ชุบคนตายให้ฟื้นขึ้นมาได้แล้วก็อ้างว่าเป็นเรื่องเก่า ความแต่ชาติก่อนของคนผู้มีบุญ อย่างนี้โดยมาก ถ้าจะเป็นเรื่องรวมตำราบ้าง ก็เป็นตำราภาหลงนั้นมีมากตำราภาให้ฉลาดนั้นมีน้อย เรื่องราวเหล่านั้นอ่านยังคำ ไม่เป็นคนไม่เป็นคน ประโยชน์อันใด กลับชักให้หลงไปเสียอีก..."²⁴

หรืออย่างกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงรู้สึก "มันไส้" (ซึ่งในปัจจุบันจะเขียนเป็น "หมันไส้") หลวงพัฒนพงศภักดี (ทิม สุขยางค์) เมื่อยังเป็นขุนจบพลรักษ์ ในกรมพระสุรัสวดี ซึ่งแต่งบทละครเรื่อง วงศเทวราช ให้ละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเล่น เนื่องจากเนื้อเรื่อง วงศเทวราช ที่ขุนจบพลรักษ์แต่งขึ้นนี้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงอาจจะเห็นว่าไม่เหมาะกับการเล่นละครได้ ขุนจบพลรักษ์จึงส่งบทนั้นไปให้พิมพ์ขาย ต่อมาใน พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวรไข้ ทรงรำคาญพระราชหฤทัยจึงโปรดฯ ให้หาหนังสือบทกลอนซึ่งยังไม่เคยทรงฟังมาอ่านถวายให้พอรู้สึกแก้รำคาญ พนักงานหาได้หนังสือบทละครเรื่อง วงศเทวราช มาอ่านถวาย แต่ไม่ทรงทราบว่าเป็นของผู้ใดแต่ง พระเจ้าอยู่หัว "ทรงสังเกตเห็นวิปลาสด้วยความเขลาเดาศวดของผู้แต่งโดยสำคัญว่าตนรู้ราชประเพณีมีหลายอย่าง ดังเช่นเห็นว่ากษัตริย์เสด็จไปไหนจำต้องขึ้นเกยเป็นนิจเป็นต้น" ฟังแล้วก็ทรงรู้สึก "มันไส้" จึงทรงพระราชนิพนธ์บทละครทำนองแต่งล้อขุนจบพลรักษ์แล้วเลยเอาเรื่องซึ่งขบขันต่างๆ โดยนำเอาตัวบุคคลจริงมาแต่งให้เป็นเรื่อง วงศเทวราช²⁵

ความรู้สึกที่ว่านิยายประโลมโลกย์แบบ "ยักษ์ลักนาง มนุษย์รบกับยักษ์" แบบที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์วิจารณ์ หรือความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพิธีกรรมในราชสำนักแบบถูกๆ ผิดๆ แล้วนำมาเขียนเป็นเรื่องเป็นราวที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงรู้สึก "มันไส้" นั้น ประกอบกับที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 "กำลังมีผู้แต่งเรื่องกลอนบทละครทำนองละครนอกขึ้นเป็นอันมาก ท่านผู้รู้ท่านมักเรียกหนังสือประเภทนี้ว่าหนังสือวงศ์ๆจกๆ ทำนองที่เราพูดกันทุกวันนี้ว่าหนังสือจำพวก

²⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, หนังสือแสดงกิจจานุกิจ (กรุงเทพฯ: ครูสภา, 2514), หน้า 1-2 และ 246.

²⁵ สมเด็จพระเทพฯ ดำรงราชานุภาพ, "คำนำ," ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วงศเทวราช ภาคที่ 1 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2469), ไม่มีเลขหน้า.

เล่มละ ๑๐ สตางค์”²⁶ ซึ่งคงจะมีแพร่หลายอยู่มากทั่วไปดังที่สมเด็จพระสมมตอมรพันธุ์ (เมื่อครั้งยังเป็นกรมหมื่น) ได้หมายเหตุไว้ใน หนังสือเรื่องวงศ์วงศ์จักรจักร เมื่อ พ.ศ. 2431 ว่า

“ข้าพเจ้าตรีตริกนึกเห็นว่า	แต่บรรดาโครงกาพย์แลกลอนฉันท์
ที่ได้อ่านหลายๆ มีมากครัน	เรื่องเหล่านั้นว่าไว้ไม่เห็นจริง
มีแต่การเหาะเหิรเดินเวหา	กล่าวฤทธาเกรียงไกรดูใหญ่ยิ่ง
มีอินทราสุรารักษ์ทั้งยักษ์ลิง	ไม่มีที่อ้างอิงเป็นพยาน
คนใหม่ๆ เขาไม่ใคร่จะเชื่อถือ	ใครออ้อ้อข้อความตามโวหาร
ก็ขนานวางมุ่งงามตามโบราณ	เวลากาลไม่เหมือนก่อนต้องผ่อนปรน” ²⁷

อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจในการแสดงลักษณะของคนที่ไม่รู้หนังสือ หรือรู้แต่ไม่ถูกต้องตามแบบแผนที่คนชั้นสูงนิยม และเห็นเป็นเรื่องที่ “น่าขัน” จนต้องลุกขึ้นมาแต่งเรื่องเสียดสี ก็คือ กลอนไดอริซิมทราบ อันเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 5 โดยเหตุผลที่ทรงพระราชนิพนธ์ กลอนไดอริซิมทราบ นี้ขึ้นนั้นสืบเนื่องมาจากการที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมหิศราราชหฤทัย ทรงออกหนังสือ นาริรมย์ อันเป็นหนังสือพิมพ์สำหรับให้ผู้หญิงในวังอ่าน เนื่องจากผู้หญิงในวัง หรืออาจจะเป็นได้ว่าผู้หญิงสมัยก่อนจำนวนมาก ชอบว่ากลอน ชอบฟังและชอบอ่านกลอนมาก ด้วยความที่ชอบกลอนนี้เองทำให้ผู้หญิงเหล่านี้จึงต้องการแต่งกลอนบ้าง แต่ด้วยความที่ผู้หญิงเหล่านี้ไม่รู้หนังสือหรือรู้บ้างแต่สะกดรูปคำไม่ค่อยถูก แต่แม้จะไม่รู้หนังสือก็ตามผู้หญิงเหล่านี้ก็ยังสามารถแต่งกลอนได้ เนื่องจากเรียนรู้สัมผัสของกลอนจากการฟังและจำได้ การสะกดคำเมื่อเขียนจึงไม่ถูกต้องตามแบบแผน แต่ก็พออ่านได้ความว่าหมายถึงอะไร ซึ่งผู้หญิงในวังจะเรียกกลอนใน

²⁶ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต, “คำวิจารณ์,” ใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์, หนังสือเรื่องวงศ์วงศ์จักรจักร (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้ามลลลประวดี สวัสดิกุล ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2493), ไม่มีเลขหน้า. มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับราคาขายของ “หนังสือวัดเกาะ” โดยมากจะจำหน่ายกันที่ 10-25 สตางค์ ทำให้มีการเรียก “หนังสือวัดเกาะ” ในบางครั้งว่าหนังสือเล่มละ 10 สตางค์บ้างเล่มละสลึงบ้าง ในลักษณะของหนังสือราคาถูกตาตๆ ที่สามารถหาได้ทั่วไป ไม่มีค่าควรแก่การสนใจ ในความเห็นของคนชั้นสูงบางส่วน

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

ลักษณะนี้ว่า “หนังสือชิมทราบ” เนื่องจากเสพกลอนเข้าไปมากแล้วเกิดชิมซาบเข้าไปจนสามารถแต่งได้²⁸

ช"อบังคมพระไม้ตรีสีอันเจ้า	อันยังเนาในดุสิตสถิตสถาน
อีกไหว้ครูอุปัชฌาจารย์	อีกกราบกรานทั้งชั้นกษณะนี้
อีกอินพรมยมเรตวิเสดสัก	ฝูงอาร์กเทวาทุกราสี
เดชะข้าอภิวันอันชูลี	ช"ออย่ามีโรกไฟอันใดพาน
จะจดจำทำได้อริใหม่	แต่ล้วนใช้กาบกลอนอักษรอนสาน
สำหรับฝูงนารีที่ชานาน	จะได้อ่านชิมทราบอาบอรา ²⁹

กลอนได้อริชิมทราบนี้คือปฏิกิริยาของชนชั้นนำต่อลักษณะของคนที่ยื่นชอบหนังสือประเภทกลอนเป็นอย่างยิ่ง ล้อเลียนเสียดสีลักษณะของการรู้หนังสืออย่างผิดๆ ถูกๆ การเสพรับหนังสือกลอน (ซึ่งรวมถึงเรื่องจรรยาวัจๆ ด้วย) ด้วยการฟังหรืออ่านให้กันฟังซึ่งนำไปสู่ความรู้ในลักษณะที่ไม่ถูกต้องตามแบบแผนในความเห็นของชนชั้นนำ (ในที่นี้คือองค์รัชกาลที่ 5) อาจอนุมานได้ว่าสิ่งนี้เป็นลักษณะสำคัญของกลุ่มคนที่เสพหนังสือวัดเกาะ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในสมัยนั้น

ครั้นจะถามก็มีความละเอียดจร จันทร"อทันไมใคร่ติดพูดไม่ได้
 เช่นนี้และจึงขัดสนเปนจันใจ จะจัดเรารีไปก็ออกคร้าม
 ความคิดเหินเหตุก็เปนอย่างบุราณ ท่านภูอ่านก็จะว่าฉันงุ่มง่าม
 จึงช"อหยุดสุดบดจัดเนื้อความ แม้นไม่งามข้อใดในกาบกลอน³⁰

²⁸ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบาย,” กลอนได้อริชิมทราบ ตามเสด็จไทรโยค โคร่งนิราศท้าวสุภัตติการภักดี และ กลอนนารีรมย์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอมรสมานลักษณ์ กิตติยากร ต.จ. ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 11 กันยายน 2511), หน้า ข.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

จากลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมา น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่นำไปสู่ความพยายามอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมของชนชั้นนำที่ต้องการให้มีมาตรฐานในการจัดประเภทของวรรณกรรมที่ดีกับวรรณกรรมที่เลว ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาพิจารณาตัดสินคุณสมบัติของวรรณกรรมไทยที่สมควรได้รับความยกย่องเชิดชูว่าเป็นวรรณคดี จนมีการตราพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นมาในปี พ.ศ. 2457

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีประกาศตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นในปีดังกล่าวนั้นก็มิพัฒนาการบางอย่างที่แสดงถึงความสนใจของชนชั้นนำ ต่อการที่เทคโนโลยีการพิมพ์ส่งผลต่อความนิยมในตลาดของผู้บริโภค ชนชั้นนำในราชสำนักจึงกำหนดมาตรฐานวัดคุณค่าของวรรณกรรมขึ้น เช่น ความพยายามในการสร้างเหรียญชริฎาณขึ้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2432 (เป็นเหรียญทองสำริด โดยมีพระบรมรูปของทั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง 2 พระองค์อยู่ด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านเป็นรูปพวงมาลัย) สำหรับ "เปนที่สำหรับจากุณามผู้ได้รับเหรียญ สำหรับพระราชทานเปนรางวัลในนามของหอพระสมุดวชิรญาณ แก่ผู้ซึ่งมีความอุตสาหะแต่งหนังสือฎแปลหนังสือซึ่งมีประโยชน์แก่ทางความรู้ แลควรเปนแบบแผนสืบไป ภายน่าได้"³¹

หลังจากนั้นอีกเพียงไม่กี่ปีก็มีความพยายามที่จะควบคุมการพิมพ์ โดยเฉพาะงานเขียนที่ผลิตโดยราชสำนัก ด้วยการออก "ประกาศหอพระสมุดวชิรญาณ" ในวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2435 เพื่อห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดคัดจำลองหนังสือซึ่งแต่งลงในหนังสือวชิรญาณไปพิมพ์ที่อื่นโดยพลการ ถ้าผู้ใดประสงค์จะคัดเรื่องหนังสือวชิรญาณพิมพ์ ก็มาขออนุญาตต่อกรรมการก่อนเสมอ³² มีเนื้อความสำคัญดังนี้

"เมื่อปีที่ ๘ ของหอพระสมุดวชิรญาณ กรรมการสภาได้ประชุมปรึกษาถึงเรื่องความต่างๆ ที่ลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณพิเศษนั้น เปนเรื่องที่กรรมการสภาแลสมาชิกแต่งเฉพาะสู่กันฟังในสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณเท่านั้น เห็นว่าสมควรจะห้ามมิให้ผู้ใดเอาไปพิมพ์เย็บเปนเล่มต่างหาก ฎเปนเรื่องหนึ่งๆ ต่างหาก นอกจาก

³¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด (กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอินทเบญญา (สระคำ วัดตา) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม, 2512), หน้า 102.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 101-102.

ที่ขออนุญาตจากกรมสัมปาทิกสภาได้แล้ว ตกลงว่าจะประกาศห้ามต่อไป แต่ยังไม่
ได้ประกาศไม่ กรมสัมปาทิกสภาปีที่ ๑๑ นี้ เห็นว่าความคิดที่จะห้ามเช่นนี้เป็น
การดี ... รวมใจความว่าเรื่องที่ลงขริฎาณวิเศษสำหรับระดับไฮสคูลของหอ
พระสมุทวิริฎาณเป็นการเฉพาะหมู่ชนนี้ ทั้งเรื่องที่เป็นประโยชน์ หากจะพิมพ์เป็น
เล่มจำหน่ายขายได้คล่อง ก็ไว้สำหรับหอพิมพ์ขึ้นเองดีกว่า จะได้เป็นผลประโยชน์
ของหอพระสมุทด้วย”³³

ความคิดเช่นนี้ในที่สุดก็จะพัฒนาไปเป็นความคิดในเรื่องกรรมสิทธิ์ในการแต่งหนังสือ ด้วยการออก
“พระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ” เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2444 ซึ่งถือเป็นกฎหมาย
ลิขสิทธิ์ฉบับแรกของไทย โดยมีวัตถุประสงค์ในการออกพระราชบัญญัตินี้

“ทุกวันนี้เมื่อมีผู้ใดได้อุตสาหะแต่งหนังสือขึ้นด้วยสติปัญญาแลวิชาความรู้ของ
ตนเพื่อพิมพ์จำหน่ายให้เกิดผลประโยชน์ถ้าหนังสือเรื่องใดจำหน่ายได้มาก ก็มักมีผู้อื่น
บังอาจ เอาหนังสือเรื่องนั้นไปพิมพ์ขึ้นขายโดยผลการ กระทำให้เสื่อมทรามผล
ประโยชน์ ซึ่งสมควรจะได้แก่ผู้แต่งด้วยความชอบธรรม”³⁴

โดยส่วนสำคัญของพระราชบัญญัติอันนี้ก็คือ มาตรา 10 ในหมวด 3 “ว่าด้วยลักษณะรับแลโอน
กรรมสิทธิ์” มีใจความว่า

“มาตรา ๑๐ บรรดาหนังสือซึ่งจะมีกรรมสิทธิ์ได้ตามพระราชบัญญัตินี้ต้องลง
พิมพ์แล้ว แลผู้แต่งต้องนำหนังสือเรื่องนั้นมาให้เจ้าพนักงานจดลงทะเบียนแต่ภายใน
กำหนด ๑๒ เดือน ตั้งแต่ได้พิมพ์จำหน่าย หรือถ้าเป็นหนังสือที่ผู้แต่งถึงมรณภาพ

³³ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12 (กฎหมาย ร.ศ. 108-109) (พระนคร:
โรงพิมพ์เดลิเมล, 2478), หน้า 132-133.

³⁴ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18 (2444-2448) (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิ -
เมล, 2478), หน้า 65.

ก่อนได้รับกรรมสิทธิ์ผู้รับมรดกต้องนำมาขอจดทะเบียนแต่ภายในกำหนด ๑๒ เดือน นับแต่วันมรณภาพของผู้แต่ง"³⁵

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการที่มีผลกระทบต่ออย่างกว้างขวางต่อวงวรรณคดีไทย (หรืออาจรวมไปถึงในด้านประวัติศาสตร์ด้วยก็ได้) ก็คือ การโปรดให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2450 ในงานพระราชพิธีรัชมงคลที่อยุธยา สำหรับ "สอบค้นเรื่องโบราณซึ่งเกี่ยวในพงษาวดารไทย" โดยทรงพระราชทานพระราชลัญจกรมังกรคาบแก้วไว้เป็นเครื่องหมาย³⁶ และการจัดตั้งวรรณคดีสโมสรหลังจากนั้นอีก 7 ปีต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการตราเป็น "พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร" ขึ้นเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2457³⁷ เพื่ออุดหนุนวิชาแต่งหนังสือไทยให้เป็นคู่กับโบราณคดีสโมสร และได้พระราชทานพระราชลัญจกรรูปพระคเณศร์ให้เป็นเครื่องหมาย³⁸ โดยมีวัตถุประสงค์ดังที่แสดงไว้ในตอนต้นของพระราชกฤษฎีกาบางส่วนดังนี้

"พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์อยู่อีกอย่าง ๑ คือ ที่จะอุดหนุนทำนุบำรุงการแต่งกาพย์กลอนแลเรื่องความเรียงร้อยแก้วในภาษาไทยให้ดีขึ้น แต่ยังหาหันได้ทรงจัดการอย่างใดไม่ พระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัยเสีย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริหว่า พระบรมราชาไชยแลพระราชดำริห์ของสมเด็จพระบรมชนกนารถใน ๒ ข้อดังกล่าวมานี้ เป็นการสมควรยิ่งนัก ด้วยทุกวันนี้ผู้แต่งหนังสือแลผู้อ่านก็มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อนทั้ง ๒ จำพวกแต่ฝ่ายข้างผู้แต่งยังไม่ใครจะเอาใจใส่ในทางภาษา ฤพยายามแต่งเรื่องอันประกอบด้วยคุณวิชา

³⁵ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18 (2444-2448), หน้า 68.

³⁶ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด, หน้า 103.

³⁷ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27 (2457) (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2478), หน้า 283. แต่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่าเป็นพระราชบัญญัติ หากมิใช่เพราะทรงจำผิดก็อาจเป็นได้ว่าภายหลังถูกยกให้เป็นพระราชบัญญัติ ดู สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานหอพระสมุด, หน้า 104.

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

สารประโยชน์ มักแต่แต่งเอาอย่างผู้อื่นตามๆ กันไป ที่แปลจากภาษาต่างประเทศ ก็มักแปลแต่หนังสือซึ่งเป็นเรื่องอย่างเร็วในภาษานั้นๆ แลมักชอบหันเหียนเปลี่ยนวิธี เรียบเรียงภาษาไทยไปตามประโยคภาษาต่างประเทศ ด้วยความโง่เขลาและสำคัญว่า โวหารอย่างนั้นเป็นของเพราะจะสมควรแก่สมัยใหม่ มิได้รู้ว่าการที่ทำอย่างนั้นเป็นการทำลายภาษาของตนเองให้เสียไป ส่วนผู้อ่านที่อยากจะอ่านหนังสือ ก็พบแต่หนังสือที่กล่าวมานี้มากขึ้นทุกที บางคนจนถึงไปหลงนิยมนว ภาษาแลวิธีแต่งหนังสือ เช่นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างดีที่เกิดขึ้นในวิชาหนังสือสมัยใหม่ เมื่อการเป็นอยู่ ดังนี้ ทรงพระราชดำริเห็น สมควรจะจัดการอย่างใดอย่าง ๑ อุดหนุนวิชาแต่งหนังสือภาษาไทยให้ดีขึ้น แลพ้นจากความเข้าใจผิดทั้งผู้แต่งแลผู้อ่านดังกล่าวมาแล้ว ทำนองดังที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาโบราณคดีมาแต่ก่อน จึงทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้น"³⁹

พระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสร ซึ่งมีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เป็นประธาน และมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ นายกหอพระสมุทเป็นเลขานุการ ร่วมกับกรรมการคนอื่นๆ เพื่อตรวจพิจารณาว่ามีหนังสือเรื่องใดในประเภทต่างๆ คือ

“๑) กวีนิพนธ์ คือ เปน โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๒) ลครไทย คือ แต่งเปนกลอน ๘ มีกำหนดนำพากย์ ฯลฯ

๓) นิทาน คือ เรื่องราวอันผูกขึ้นแลแต่งเปนร้อยแก้ว

๔) ลครพูด

๕) อธิบาย (คือ "แฮ็สเซย์" ฤ "แบมเฟลต") แสดงด้วยศิลปวิทยาทุกกิจการอย่างใดอย่าง ๑ (แต่ไม่ใช่ตำรา ฤแบบเรียน ฤความเรียงเองโบราณคดี มีพงษาวดาร เป็นต้น)"⁴⁰

³⁹ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27 (2457), หน้า 283-284.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

ว่า "จะเป็นหนังสือซึ่งโบราณบัณฑิตแต่งไว้ก็ดี หนังสือปัจจุบันบัณฑิตแต่งขึ้นใหม่ก็ดี" จะสามารถเป็นหนังสือ ที่สมาชิกรรณคดีสโมสรได้ตรวจพิจารณาแล้ว "เห็นพร้อมกันฤโดยมากด้วยกันว่ามีคุณวิเศษดังจะว่าต่อไปนี้บริบูรณ์" กล่าวคือ

๑) เป็นหนังสือดี กล่าวคือ เป็นเรื่องราวที่สมควรซึ่งสาธารณชนจะอ่านได้โดยไม่เสียประโยชน์ คือไม่เป็นเรื่องทฤฆาษิต ฤเป็นเรื่องที่ชักจูงความคิดผู้อ่านไปในทางอันไม่เปนแก่นสาร ฤซึ่งจะชวนให้คิดวุ่นวายไปในทางการเมืองอันจะเป็นเครื่องรำคาญแก่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนี้เป็นต้น

๒) เป็นหนังสือที่แต่งดีใช้วิธีเรียบเรียงใดๆ ก็ตาม แต่ต้องให้เป็นภาษาไทยชั้นดี ถูกต้องตามเยี่ยงที่ใช้ในโบราณกาล ฤในปัตยุบันกาลก็ได้ ไม่ใช่ภาษาซึ่งเลียนภาษาต่างประเทศ ฤใช้วิธีผูกประโยคประธานตามแบบภาษาต่างประเทศ (เช่นใช้ว่า "ไปจับรถไฟ" แทน "ไปขึ้นรถไฟ" ฤ "โดยสารรถไฟ" แล "มาสาย" แทน "มาช้า" ฤ "มาล่า" ดังนี้เป็นตัวอย่าง)

อนึ่งหนังสือใดที่แปลจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีแสดงไว้ชัดเจนว่าแปลจากภาษาใดผู้แต่งเดิมชื่อไร

ถ้าสมาชิกโดยมากเห็นว่า หนังสือเรื่องนั้นเป็นหนังสือดีมีคุณวิเศษบริบูรณ์ดังกล่าวมาแล้วในมาตรานี้ก็ให้เลขานุการนำความขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นสมณายก ถ้าทรงพระราชดำริห์เห็นชอบด้วยแล้ว จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หนังสือเรื่องนั้นได้รับประโยชน์จากรรณคดีสโมสรตามสมควร"⁴¹

หลังจากที่ได้พิจารณาหนังสือต่างๆ ทั้งที่เป็นหนังสือเก่าหรือหนังสือที่เพิ่งแต่งขึ้นใหม่ ในที่สุด คณะกรรมการรรณคดีสโมสรก็ประกาศยกย่องให้หนังสือดังต่อไปนี้ให้เป็นยอดตัวอย่างแห่งวรรณคดีไทยในประเภทต่างๆ กล่าวคือ

-พระนลคำหลวง เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทวินิพนธ์

-ลิลิตพระลอ เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทลิลิต

⁴¹ เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27 (2457), หน้า 285.

- สมุทโฆษคำฉันท์ เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทฉันท์
- มหาชาติกลอนเทศน์ เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทกาพย์ (ร่ายยาว)
- เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทกลอน
- บทละครเรื่องอิเหนา เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทกลอนบทละคร
- หัวใจนักรบ เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทบทละครพูด
- สามก๊ก เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทเรื่องแต่งที่เป็นร้อยแก้ว
- พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นเลิศในบรรดาหนังสือประเภทความเรียง⁴²

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการนับจากการตั้งหอสมุดวชิรญาณในปี พ.ศ. 2424 จนนำไปสู่ถึงการออกพระราชกฤษฎีกาตั้งวรรณคดีสโมสรนับเป็นเวลา 33 ปีนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบซึ่งเป็นรูปธรรมจากความนิยมอันแพร่หลายของ "หนังสือวัดเกา" จนถึงทำให้รัฐต้องพยายามที่จะตั้งสถาบันในทางวรรณคดีเพื่อจัดระเบียบมาตรฐานให้กับคนชั้นนำบางกลุ่ม ซึ่งไม่พอใจกับนิทานคำกลอนเหล่านี้ อันเป็นเรื่องเล่าประโลมโลกย์ประเภทจักรๆวงค์ๆ หรือ "ยักษ์ลักนาง มนุษย์รบกับยักษ์" ที่แพร่หลายอย่างมากนับตั้งแต่โรงพิมพ์ของหมอมสมิทนำเรื่องแนวดังกล่าวออกมาจำหน่าย

ความคลี่คลายของเรื่องจักรๆวงค์ๆ และความนิยมของผู้เสพ

แม้ว่านักหนังสือพิมพ์ที่มีชีวิตอยู่ในยุคทศวรรษ 2460 จะกล่าวไว้ว่า "ความนิยมอ่านหนังสือประเภทจักรๆ วงค์ๆ ดำรงอยู่ไม่นานก็ค่อยๆ เสื่อมลง เพราะอ่านซ้ำซากกันเท่าที่มีอยู่ ทางโรงพิมพ์ไม่มีเรื่องใหม่พิมพ์ออกมา เมื่อเรื่องต่างๆ ที่คัดลอกมาจากต้นฉบับสมุดไทยที่หอสมุดฯ ชำระถูกต้องแล้วและอนุญาตให้นำมาพิมพ์ขายกันจนเกลี้ยง เป็นอันหมดต้นทุนประเภทเรื่องจักรๆ วงค์ๆ "ไม่มีกิจรู้นใหม่แต่งเรื่องใหม่ๆ เพิ่มออกมาอีก"⁴³ แต่ก็ก็เป็นข้อมูลที่มีความเป็นไปได้มากกว่า ยังมีพัฒนาการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในแวดวงหนังสือวัดเกาหลังการก่อตั้งวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. 2457 ก็คือ การค้นหาเนื้อเรื่องใหม่ๆ หรือโครงเรื่องใหม่ๆ ในงานเขียนประเภทนิยายคำกลอนแบบจักรๆวงค์ๆ เพราะแม้ว่ากลุ่มชนชั้นนำจะพยายาม "จัดการ" กดเหยียดให้งานเขียน

⁴² ประจักษ์ วัลลิโกดม, "หนังสือที่วรรณคดีสโมสรยกย่อง," หนังสือเก่า (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2541), หน้า 64-67.

⁴³ ส. บุญเสนอ, ตามรอยลายสือไทย (กรุงเทพฯ: พี. วาทิน พับลิเคชั่น จำกัด, 2531), หน้า 30.

ประเภทเดียวกับงานเขียนแบบบทละครนอกในช่วงปลายอยุธยากับต้นรัตนโกสินทร์กลายเป็นงานชั้นต่ำ หรือ "อย่างเลว" ที่ไม่มีคุณค่าทางวรรณคดีเมื่อเปรียบเทียบกับ "ยอดตัวอย่าง" ต่างๆ ที่วรรณคดีสโมสรประกาศให้รางวัล แต่กลับปรากฏว่า หลังการก่อตั้งวรรณคดีสโมสรขึ้นมาแล้ว นิยายคำกลอนในแนวจักร์วงศ์ฯ ของหนังสือวัดเกาะก็ยังคงเฟื่องฟูอยู่เหมือนเดิม คือนอกจากจะมีการพิมพ์งานวรรณคดีประเภทบทละครนอกเก่าๆ อยู่ต่อไปแล้ว สภาพอิมตัวในโครงเรื่องแบบเดิมนั้นก็น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดมีนักเขียนกลุ่มใหม่ขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่ผลิตงานเขียนออกมาป้อนตลาดแนวหนังสือวัดเกาะอย่างเป็นล่ำเป็นสันในช่วงนั้น ตัวอย่างเช่น 1) นายบุษย์ ซึ่งผลิตผลงานออกมาเป็นจำนวนมากในช่วงนี้ เช่น สังวาลเพชร (2458) พวงมาลัยทอง (2458) นระงจิตร (2466) และ แก้วหน้าม้า (2479-85); 2) พระแดง วัดสระเกศ เขียนเรื่อง กายเพชร (2462); 3) นายเจริญ เรื่อง จำปาแก้วจำปาทอง (2467), ทับทิมทอง (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์); และ 4) นายกรหรือหมื่นวิจารณ์ เขียนเรื่อง ทิวสังวาล (ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์) เป็นต้น (ดังตารางข้างล่างนี้)

ตารางที่ 2 นักเขียนนิยายคำกลอน

ผู้แต่ง	ปีพิมพ์	เรื่องและจำนวนที่พิมพ์
นายบุษย์	2458	พวงมาลัยทอง
นายบุษย์	ประมาณ 2458	สังวาลเพชร
นายบุษย์	2466	นระงจิตร
นายบุษย์	2479-85	แก้วหน้าม้า
นายบุษย์	2471 และ 2493	พระยากงพระยาพาน
นายบุษย์	2491	หอยทอง
นายบุษย์	2492	พระรถเมรี
นายบุษย์	2493	กายแก้ว
นายบุษย์	2494	ศรีธัญไชย
นายบุษย์	2499	ไกรทอง
นายพลอย	2458	พิภกก๊กกือ
พระแดงวัดสระเกศ	2462	กายเพชร
นายภู	ประมาณ 2467	พระสมุท
นายเจริญ หรือ จ. อุปลัมภานนท์	2467	จำปาแก้วจำปาทอง
นายเจริญ หรือ จ. อุปลัมภานนท์	ประมาณ 2491	บัวแก้วบัวทอง
นายเจริญ หรือ จ. อุปลัมภานนท์	2492	เกราะแก้วกายสิทธิ์
นายพลอย	2492	พระสุธนต์มะโนรา

เรื่องจักรววงศ์ฯ ในช่วงหลัง พ.ศ. 2465 ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับที่กลอนลำตัดเริ่มเป็นที่นิยม และยังเป็นช่วงที่เรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วอย่างฝรั่งกำลังมีพัฒนาการอย่างน่าสนใจนั้น ได้มีการปรับตัวเพื่อรับมือกับ "คู่แข่ง" ทั้งในกลุ่มผู้อ่านเดียวกัน อย่างกลอนลำตัด กับอิทธิพลจากของใหม่ที่กำลังเข้ามา อย่างเรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วทำให้มีการนำเรื่องที่เป็นที่รู้จักกันดีแล้วในบทละครนอกหรือวรรณคดีที่มีการชำระเพื่อพิมพ์หอพระสมุด มาแต่งใหม่โดยการเพิ่มขนาดของเรื่องให้ยาวขึ้น ใส่รายละเอียดร่วมสมัยที่ผู้แต่งพบเห็นลงในท้องเรื่อง ตลอดจนถึงการนำโครงเรื่องของเรื่องจักรววงศ์ฯ เรื่องอื่นมาใส่เป็นโครงเรื่องรองในเรื่องหลัก

ด้วยเหตุนี้ เราจึงเห็นเรื่อง ในละครนอกที่มีขนาดไม่ยาวนานก้อย่าง ไกรทอง ขยายจนยาวกว่าของเดิมรวมทั้งเรื่อง แก้วหน้าม้า ด้วย โดยเฉพาะ แก้วหน้าม้า นี้มีรายละเอียดของเรื่องยืดยาวดุจมหากาพย์ตั้งแต่รุ่นพ่อจนถึงรุ่นหลาน ในท้องเรื่องมีการใส่รายละเอียดของสิ่งร่วมสมัยอย่างบอลลูน การด่าทอเปรียบเทียบกับ คนชั่วบรรดา ลงในท้องเรื่องด้วย จะเห็นรายละเอียดของเรื่องจักรววงศ์ฯ อื่นๆ ปรากฏอยู่ทั่วไปเช่น รูปเงาะจากเรื่อง สังข์ทอง กองทัพวานรในเรื่อง รามเกียรติ์ สามพรานหมณ์จากเรื่อง พระอภัยมณี เป็นต้น

เปรียบเทียบเรื่อง แก้วหน้าม้า

แก้วหน้าม้า เป็นเรื่องจักรววงศ์ฯ ที่มีความพิเศษ แต่เดิมเป็นนิทานพื้นบ้านที่เป็นที่รู้จักและแพร่หลายอยู่ก่อนแล้ว และเป็นที่ยินชอบของชาวบ้านจึงมีการนำมาแต่งเป็น กลอนสวด ชื่อเรื่องว่า "นางสับประदन" หรือ "ปิ่นทอง" ตามที่หอสมุดแห่งชาติทำรายการไว้ นอกจากนี้เรื่องนี้ยังมีฉบับสำนวนท้องถิ่นภาคใต้อีกสำนวนหนึ่งชื่อว่า "ศรีเมือง" ซึ่งเป็นชื่ออีกชื่อในเรื่องของนาง สับประदन (ส่วนนางศรีเมืองในสำนวนใต้จะเปลี่ยนชื่อเป็น "มณฑาสวรรค์" แทน) ฉบับที่เป็นเรื่องนางสับประदन หรือ ปิ่นทอง นั้น หอสมุดแห่งชาติระบุว่าชื่อเมื่อ พ.ศ. 2451 แต่ไม่ได้ระบุที่มาส่วนเรื่อง ศรีเมือง ที่เป็นสำนวนท้องถิ่นภาคใต้นั้นมีระบุว่า ต้นฉบับเขียนขึ้นราว พ.ศ. 2414 หรือต้นรัชกาลที่ 5 แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าแต่งปีใด⁴⁴

กล่าวได้ว่าเรื่อง นางสับประदन นี้เป็นต้นกำเนิดของเรื่อง แก้วหน้าม้า เนื่องจากโครงเรื่องเมื่อเทียบกับเรื่อง แก้วหน้าม้า นั้นส่วนใหญ่ตรงกัน ต้นเรื่องรายละเอียดเป็น พระปิ่นทอง ทรงว่า

⁴⁴ ดูรายละเอียดใน ดริศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 400-416.

ว่าขาดหลุดลอยไป นางเก็บได้จึงขอพระปิ่นทองเป็นสามี จะแตกต่างกันในรายละเอียดบางส่วน ภายในเท่านั้น เช่น ชื่อตัวเอกเดิมชื่อว่า นางสับประคน ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็น ศรีเมือง ในเรื่องระบุแต่เพียงว่านางไม่สวย ไม่ได้บอกว่านางมีใบหน้าเหมือนม้าหรือว่าชื่อ แก้ว หรือ มณี อย่างใน แก้วหน้าม้า ฝ่ายชายตัวเอกชื่อว่า "ปิ่นทอง" ตรงกัน (ฉบับละครนอกชื่อว่า "พินทอง") แต่ชื่อของพระบิดาพระมารดา หรือ บุตรของนางไม่ตรงกัน ใน แก้วหน้าม้า ผู้ช่วยของนางแก้วเป็น "พระฤๅษี" แต่ใน นางสับประคน ผู้ช่วยนางคือ "พระอินทร์" เป็นต้น

อันที่จริงแล้วโครงเรื่องของทั้ง นางสับประคน และ แก้วหน้าม้า นี้ มีความเหมาะสมต่อการนำไปดัดแปลงเล่นเป็นละครมาก เนื่องจากตัวเอกของเรื่องเป็นหญิงที่มีคุณลักษณะตรงข้ามกับอุดมคติของสังคมจารีตขณะนั้น แต่กลับเป็นสิ่งที่ได้ถูกผู้แต่งทำให้เป็นข้อเด่นได้อย่างน่าสนใจ ส่วนการที่นางเอกมีหน้าเหมือนม้านั้น สันนิษฐานว่าคงเหมาะและดึงดูดกับการเล่นละครมากกว่า⁴⁵ เราจึงพบเรื่อง แก้วหน้าม้า นี้ในบทละครนอก และนิยมเล่นเป็นละครชาตรีด้วย ขณะที่ นางสับประคน จะพบในกลอนสวดเท่านั้น

สำหรับบทละครนอกเรื่อง แก้วหน้าม้า นั้น ฉบับเดิมที่มีการตีพิมพ์เป็นพระนิพนธ์ของกรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์ ซึ่งต้นฉบับเป็นพิมพ์ดีดลงสมุดฝรั่ง เก็บรักษาอยู่ที่ส่วนภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ เนื้อหาเริ่มตั้งแต่พระพินทองโอรสท้าวมงคลราชกับนางมณฑาทรงว่าวกับพี่เลี้ยงว่าขาดลอยไปนางแก้วหน้าม้าเก็บได้ จนถึงนางทศมาลีตามหาพระพินทองที่เมืองมิตีลาเกิดเป็นปากเสียงกับนางมณี⁴⁶ ก็หมดต้นฉบับ

ขณะที่ฉบับที่เป็นหนังสือวัดเกาะ ซึ่งเป็นสำนวนกลอนของนายบุษย์นั้นมีความยาวถึง 40 เล่มพิมพ์ โดยในเล่มแรกเริ่มเรื่องจาก พระปิ่นทองชักว่าขาดลอยไป นางแก้วหน้าม้าเก็บว่าวได้ จนถึงรับนางแก้วหน้าม้ามาไว้ในวังแล้วนางแก้วหน้าม้ารับอาสาไปเอาเขาสเมรุมาได้ ไปจนถึงพระปิ่นทองไปแต่งงานกับลูกสาวท้าวพรหมทัต⁴⁷ เรื่อยไปจนถึงลูกชั้นหลานจนจบที่เล่ม 40 ตั้งแต่พระศรีวิไชยรับอาสาแก้ริดาที่ผีสิงหาย ทศไชยคู่หมั้นของริดาท้าวศรีวิราชมา เกิดชิงชู้กันทศไชยพาริดาหนี ศรีวิไชยตามมาพบได้รบกัน จนถึงฤๅษีปิ่นทองมาห้ามให้เลิกรบ

⁴⁵ ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 413.

⁴⁶ กรมหลวงภูวเนตรนรินทรฤทธิ์, บทละครนอก เรื่อง แก้วหน้าม้า, หน้า (10).

⁴⁷ นายบุษย์, แก้วหน้าม้า เล่ม 1 (พระนคร: ราชบุรินทร์เจริญ, 2479), หน้า 1.

ถ้าเปรียบเทียบฉบับที่เป็นบทละครนอกและฉบับที่เป็น "หนังสือวัดเกาะ" แล้วจะเห็นข้อแตกต่าง โดยประการแรกที่เห็นชัด คือ ขนาดของเรื่อง ฉบับวัดเกาะขยายจากบทละครนอกออกไปเป็นจำนวนมาก เป็นจำนวนถึง 40 เล่ม โดยฉบับละครนอกเทียบเท่าเพียงเล่ม 1-3 ของฉบับวัดเกาะเท่านั้น โดยในฉบับวัดเกาะขยายบทบาทออกไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานของนางแก้วกับพระปิ่นทอง มีการเพิ่มเติมการผจญภัยของรุ่นลูก ที่เกิดกับเมียคนต่างๆของพระปิ่นทอง เรื่อยไปจนถึงชั้นหลาน

ประการที่สอง คือ ในโครงเรื่องย่อยของการผจญภัยในแต่ละตอน มีลักษณะของการหยิบยืมโครงเรื่องในเรื่องจักรๆวงศ์ๆ เรื่องอื่นมาดัดแปลงเพื่อเพิ่มอรรถรสให้ตื่นเต้นแปลกใหม่มากขึ้น เช่นการนำรูปเงาในสังข์ทองเข้ามาในเรื่อง ชื่อเมืองในเรื่องพระอภัยมณีและลักษณะของตัวละครที่พอเทียบเคียงกันได้เช่นการล่องเรือ สามพราหมณ์ รามเกียรติ์ การลักพามเหสี และระหว่างติดตามพบเจอกองทัพวานรและได้เป็นผู้ช่วยเสมียนทหารเอก

ประการที่สาม มีการนำสิ่งของร่วมสมัย หรือลักษณะร่วมสมัยของผู้ประพันธ์ แทรกใส่ไว้ในงาน เช่น การด่าทอโดยเปรียบเทียบฝ่ายตรงข้ามกับคนชั่วบรรดา มีการนำนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาในเรื่องอย่างนางสาวหริมหีสของเจ้ากาวิณกษัตริย์ชาวเดินทางมารบด้วยการใช้บอลุลน เป็นต้น

จากลักษณะทั้งสามประการเห็นว่าเป็นความพยายามสร้างความแปลกใหม่ให้กับเรื่องจักรๆวงศ์ๆ เป็นการปรับตัวและเป็นความพยายามของผู้แต่ง ให้เรื่องต่างไปจากเดิมและดูน่าสนใจ สนุกที่จะติดตามได้มากขึ้น ทั้งนี้ในช่วงหลัง พ.ศ.2465 ลงมาเรื่องจักรๆ วงศ์ๆ ต้องเผชิญกับคู่แข่งที่สำคัญอย่างหนังสือวัดเกาะในแนวกลอนลำตัด และความนิยมในเรื่องอ่านเล่นร้อยแก้วหรือนวนิยายในยุคเริ่มต้นที่กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นทุกทีๆ อันขยายตัวไปพร้อมกับคนรุ่นที่ได้รับการศึกษามากตามแบบแผนทางตะวันตก

เปรียบเทียบเรื่อง "ไกรทอง"

ไกรทอง เป็นนิทานพื้นบ้าน แสดงเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างจระเข้กับคน เป็นเรื่องของความรักข้ามเผ่าพันธุ์ เริ่มต้นจากจระเข้ชามชาละวันไปลักพามนุษย์ผู้หญิงมาเป็นเมีย พ่อแม่ผู้หญิงเดือดร้อนประกาศหาผู้ช่วยเหลือ ได้ไกรทองไปฆ่าชาละวันกับพาลูกสาวกลับมาจึงยกลูกสาวให้แต่งงานพร้อมมอบทรัพย์สมบัติให้ แต่ไกรทองย้อนกลับไปได้เมียจระเข้ของชาละวัน นำไปสู่ความหึงหวง แย่งชิงไกรทองกันไปมาระหว่างฝ่ายมนุษย์ผู้หญิงกับฝ่ายจระเข้ตัวเมีย ต่อเนื่องไปจนถึงรุ่น

ลูกของทั้งสองฝ่ายแล้วเรื่องราวจึงจบลง นิทานพื้นบ้านเรื่องไกรทองจึงเป็นเรื่องราวของการก่อกรรมข้ามเผ่าพันธุ์ แล้วส่งผลให้เกิดการกระทำติดต่อกันมาเป็นลำดับถึงหลายชั่วคน

ไกรทอง โดย นาย "บุษย์"

เรื่องราวเริ่มต้นจากกลุ่มจระเข้ทิศเหนือ แถบจังหวัดพิจิตร กับกลุ่มจระเข้ทิศใต้ แถบจังหวัดนนทบุรี มีเหตุขัดแย้ง กระทบกระทั่งกันบ่อยครั้ง ในที่สุดผู้นำจระเข้ทิศเหนือซึ่งเป็นปู่ของชาละวันจึงไปทำสู้และกำจัดผู้นำจระเข้ทิศใต้ได้สำเร็จเนื่องจากผู้นำจระเข้ทิศใต้ขาดการเคารพเทวดาประจำถิ่นที่ให้การคุ้มครองอยู่ เมื่อกลุ่มจระเข้ทิศใต้ขาดผู้นำจึงเปิดโอกาสให้ขุนไกร พ่อของไกรทอง ผู้เป็นหมอบราบจระเข้ได้กำจัดจระเข้ทิศใต้เป็นจำนวนมาก กลุ่มจระเข้ทิศใต้จึงไปขอให้เทวดาช่วย เทวดาได้ตั้งจระเข้ใหญ่ชื่อไธดำงเกยชัยขึ้นมาเป็นหัวหน้ากลุ่มจระเข้ทิศใต้ ต่อมาขุนไกรตัดสินใจไปกำจัดไธดำงเกยชัยแต่ถึงคราวสิ้นอายุขัยจึงพลาดท่าเสียชีวิตแต่ทันได้ฝากฝังเรื่องราวต่างๆ ไว้ รวมทั้งให้ไกรทองขณะนั้น ซึ่งยังเป็นเด็กอยู่ได้มีโอกาสรำเรียนวิชาหมอบราบจระเข้ต่อไป

ต่อมาชาละวันไปอาละวาดจับตัวมนุษย์ผู้หญิงคือ นางตะเภาทอง จึงนำลงมาไว้ในถ้ำแล้วกลายร่างเป็นคนมาได้เสียกัน แม้ว่าชาละวันจะมีเมียจระเข้อยู่แล้ว 2 ตัว พ่อแม่ของนางตะเภาทองซึ่งเป็นเศรษฐีจึงประกาศหาผู้มีฝีมือมาปราบจระเข้ เมื่อไกรทองอาสาปราบชาละวันได้สำเร็จก็ได้แต่งงานกับทั้งนางตะเภากแก้วและนางตะเภาทอง จากนั้นยังบุกถ้ำไปได้จระเข้เมียชาละวันทั้ง 2 ตัวเป็นเมียได้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของเรื่องราวความหึงหวงกันระหว่างฝ่ายเมียมนุษย์กับฝ่ายเมียจระเข้ซึ่งความขัดแย้งยืดเยื้อไปจนถึงรุ่นลูกของทั้งสองฝ่ายที่แย่งชิงพ่อ ไปจนถึงแย่งผู้หญิงคนเดียวกันเพื่อนำมาเป็นเมียซึ่ง ต่างฝ่ายได้ไปรำเรียนวิชาจากฝ่ายครูมนุษย์และฝ่ายครูจระเข้แล้วมาต่อสู้กัน ในที่สุดไกรทองเข้ามาห้ามแล้วฆ่าครูจระเข้ตาย วิญญาณครูจระเข้ไปเกิดเป็นผีเสื้อปีศาจเพื่อจองเวรกันต่อไป ลูกชายของทั้งสองฝ่ายยังแข่งขันกันไปปราบผีเสื้อปีศาจและทำสงครามกับกองทัพขวาเพื่อขอลูกสาวพระราชินีแต่ผลเสมอกัน ต่างได้เมืองไปปกครองกันฝ่ายละเมืองเรื่องราวจึงจบลง

เริ่มต้นจากก่อกรรมเล็กน้อยในการทะเลาะวิวาทระหว่างกลุ่มจระเข้ บานปลายกลายเป็นสงครามระหว่างกลุ่มจระเข้ กลับกลายเป็นเรื่องราวจระเข้ตัวผู้อยากมีเมียมนุษย์ ต่อมาก็เรื่องราวมนุษย์ผู้ชายอยากมีเมียจระเข้ ในที่สุดคือเรื่องลูกครึ่งมนุษย์-จระเข้แข่งขันกันหาเมียกับลูกมนุษย์แท้ ดังนั้นแม้ชาละวันก่อกรรมก่อน แต่ไกรทองได้ก่อกรรมตามมาไม่ต่างกัน แต่ความรักข้ามเผ่าพันธุ์ไม่มีผลลงท้ายที่ดีได้ กลับก่อผลกระทบต่อเนื่องกันไปจนถึงรุ่นลูกหลาน

ไกรทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

เรื่องราวของไกรทองเป็นตอนต่อจากที่ไกรทองหลอกนางตะเภาแก้วตะเภาทองเดินทางออกจากบ้านแล้วแอบไปได้เสียกับนางวิมาลาในถ้ำ เรื่องเริ่มต้นที่ไกรทองเริ่มคิดถึงเมียมนุษย์จึงกล่อมให้นางวิมาลามาด้วยกัน เมื่อมาถึงบ้านก็เกิดทะเลาะกันใหญ่โต นางวิมาลาแปลงร่างเป็นจระเข้อาละวาด ไกรทองจึงให้กลับไปถ้ำก่อน ต่อมาไกรทองคิดถึงนางวิมาลาจึงบอกกับนางตะเภาแก้วตะเภาทองแล้วจึงไปหานางวิมาลาที่ถ้ำ ได้รับความเข้าใจกันเองก็จบลง

ขนาดของเรื่องไกรทองที่เป็น “หนังสือวัดเกาะ” มีความยาวมากกว่าที่เป็นบทพระราชนิพนธ์ละครนอกของรัชกาลที่ 2 เนื้อเรื่องดำเนินความตั้งแต่วรรณพ่อกของทั้งชาละวันและไกรทองต่อเนื่องมาจนถึงในรุ่นลูกและรุ่นหลาน มีรายละเอียดของเรื่องตามแนวทางของเรื่องจักรๆวงๆๆ ทั่วไป⁴⁸ ขณะที่บทละครนอกมีเนื้อความเป็นเหตุการณ์การตบตีแย่งชิงไกรทองของนางตะเภาแก้วนางตะเภาทอง กับนางวิมาลา เน้นลักษณะความสัมพันธ์และปัญหาในครอบครัวที่ฝ่ายชายมีภรรยาหลายคนตามจารีตเดิม เข้าใจว่าอาจเป็นตอนที่สนุกและเหมาะสำหรับการเล่นละครนอกเนื่องจากมีฉากตบตีกันของผู้หญิงเพื่อแย่งผู้ชาย แต่ในทางกลับกันก็อาจเป็นการแสดงถึงมุมมองที่คนชั้นสูงมีต่อชาวบ้านหรือไพร่ก็เป็นได้

กลุ่มนักเขียนแนวจักรๆวงๆๆ ในแวดวงโรงพิมพ์ “หนังสือวัดเกาะ”

สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจในการหาคำอธิบายก็คือ กลุ่มนักเขียนที่ผลิตงานเหล่านี้ออกมา ทั้งงานในประเภทกลอนลำตัดและงานนิยายคำกลอนแบบจักรๆวงๆๆ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยได้รับการสนใจในหมู่นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทยยุคใหม่ (คือหลังการรับรูปแบบการประพันธ์แบบตะวันตกเข้ามา) กลุ่มนักเขียนเหล่านี้ ในแง่หนึ่งก็คือกลุ่มอาชีพใหม่อีกกลุ่มหนึ่งที่ยังชีพอยู่ได้ด้วยการเขียนหนังสือขาย หรือใช้การเขียนหนังสือเป็นเครื่องมือในการหาเลี้ยงชีพอีกอย่างหนึ่ง ไม่ได้แตกต่างจากกลุ่มอาชีพอิสระอื่นๆ เช่น พ่อค้า นักหนังสือพิมพ์ หรือข้าราชการประจำในระบบราชการสมัยใหม่ ที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรูปการณ์ทางความคิดของสังคม จนนำไปสู่การปฏิวัติสยามในปี พ.ศ. 2475⁴⁹

⁴⁸ ดูรายละเอียดเรื่องรูปแบบของเรื่องจักรๆวงๆๆ ในบทที่ 5 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

⁴⁹ ดูงานศึกษาของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535).

นักเขียนในแนวจักรวาลวงศ์ๆ ที่ตีพิมพ์ผลงานออกมาอย่างสม่ำเสมอหลังการตั้งวรรณคดี สโมสรมันเท่าที่พอจะค้นประวัติได้ ณ เวลานี้ คือ นายบุษย์ หรือบุศย์ นายเจริญ อุบัติภานนท์ นายพลอย แม่มณฑา เป็นต้น

ก) นายบุษย์ หรือบุศย์ ถือได้ว่าเป็นนักเขียนคนสำคัญของกลุ่มนักเขียนเรื่องจักรวาลวงศ์ๆ เราไม่ทราบประวัติของนายบุษย์ชัดเจน รู้เพียงแต่ว่าอาศัยอยู่บริเวณถนนจักรเพชรระแวกใกล้เคียงกับโรงไฟฟ้าวัดเลียบ (วัดราชบูรณะ)⁵⁰ และแต่งหนังสือไว้เป็นจำนวนมาก เช่น สังวาลเพชร (ขึ้นทะเบียนเข้าหอสมุด พ.ศ.2458), พวงมาลัยทอง (2458), นระงจิตร (2466), แก้วหน้าม้า (2479-85), พระยาภมรพระยาพาน (2471 และ 2493), แก้วพิศดาร (ไม่ปรากฏปีพิมพ์), ตรนรินทร์ (ไม่ปรากฏปีพิมพ์) นอกจากนี้ยังมีผลงานอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก (เช่น ไกรทอง พระปฐมปลาทูสุริยวงศ์ พวงมาลัยทอง แก้วหน้าม้า เกาะเพชรเจ็ดสี สุวรรณหงส์ยนต์ เป็นต้น) และผลงานนิราศ (อย่างเช่น นิราศรถไฟ นิราศชมตลาดสำเพ็ง) เพลงพื้นเมืองต่างๆ (เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงพาดควาย เพลงระบำ เพลงเรือ เป็นต้น)⁵¹ ลักษณะเด่นของงานนายบุษย์ ก็คือการนำเอาชาดก นิทานพื้นบ้าน ที่เดิมอยู่ในรูปของ “กลอนสวด” เรื่องต่างๆ มาแต่งขยายเรื่องต่อให้ยืดยาวพิศดารออกไป มีการเติมโครงเรื่องย่อยลงไปโดยอาจยึดเรื่องไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน มีการเพิ่มเติมรายละเอียดร่วมสมัยที่พบเห็นลงในเรื่อง ในลักษณะเช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน ที่เป็นวรรณกรรมในสมัยอยุธยาแต่เมื่อมีการแต่งชำระในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สภาพของกรุงในสมัยนั้นจึงปรากฏอยู่ในเรื่องด้วย เช่นเดียวกับแก้วหน้าม้าเองก็อาจมีลักษณะของกรุงเทพฯ ที่เริ่มเปิดรับรู้ถึงโลกที่ขยายตัวพบเห็นชาวต่างชาติแปลกๆ และประดิษฐ์กรรมใหม่ๆ ที่เข้ามาในเวลาอยู่ในเรื่องด้วย เป็นที่น่าเสียดายและน่าประหลาดใจที่นักเขียนที่มีผลงานมากมายเช่นนี้ แทบไม่มีการบันทึกถึงประวัติไว้อย่างสมบูรณ์ มาถึงสมัยนี้เลย นายบุษย์เสียชีวิตเมื่อไรนั้นไม่มีหลักฐานชัดเจน รู้แต่ว่าเสียชีวิตเมื่ออายุได้ 70 ปี⁵²

⁵⁰ โสมทัต เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2521). หน้า 21-22.

⁵¹ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 30.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26; ดูเนื้อเรื่องย่อของหนังสือนิทานที่นายบุษย์แต่งได้ใน เดือนใจ, วรรณคดีชาวบ้าน “วัดเกาะ”, หน้า 195-233.

จากข้อมูลที่ให้ไว้ในส่วนนำของ นิราศชมตลาดสำเพ็ง⁵³ ที่รวมอยู่ในหนังสือ กรุงเทพฯ ใน นิราศ ซึ่ง "โสมหัตต์ เทเวศร์" (ส.พลาายน้อย) รวบรวมไว้ และข้อมูลที่เอนก นาวิกมูลเคยศึกษาไว้ ผู้เขียนจะลองประมวลเพื่อค้นหาประวัติของนายบุษย์

เราไม่ทราบว่านิราศเรื่องนี้ นายบุษย์รจนาชั้นเมื่อปีไหน แต่มีอยู่ตอนหนึ่งในนิราศนี้ที่กล่าวถึงประตูสะพานหัน ซึ่งประตูนี้แต่เดิมเป็นประตูยอดตัด และยอดได้พังลงในปี พ.ศ.2455⁵⁴ ซึ่งในนิราศนี้กล่าวถึงตอนนี่ว่ายอดประตูได้พังแล้ว

แต่เดิมที่มีอยู่ประตูยอด	ทางตลอดสำเพ็งตึกแก่งตั้ง
เกิดชำรุดทรุดรานทวารพัง	อนิจจังสังขารไม่ทานทน
อนาถจิตคิดดูประตูใหญ่	ยังพังได้วายวางลงกลางหน
ไอ้ตัวเราไม่จริงกำลังตน	จะวายชนม์วันไรมิได้รู้ ⁵⁵

ดังนั้นนิราศนี้ต้องแต่งหลัง พ.ศ. 2455 ลงมาแน่นอน

ใน นิราศชมตลาดสำเพ็ง นี้ นายบุษย์ (ชื่อสะกดตามที่ในนิราศเรื่องนี้ใช้) ได้แทรกประวัติของตนเอาไว้ในบางส่วนให้พอทราบเป็นเค้าลางได้ว่า ในช่วงเวลาที่แต่งนิราศนี้มีบ้านอยู่แถวถนนจักรเพชร⁵⁶

ที่ถนนจักรเพชรเป็นเขตย่าน	ออกจากบ้านมัวหมองไม่ส่องไส
เห็นกระทรวงธรรมการตรงบ้านไป	ท่านตั้งไว้สืบสร้างในทางธรรม ⁵⁷

⁵³ โสมหัตต์ เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 13.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁶ บ้านของนายบุษย์ตรงบริเวณถนนจักรเพชรนั้น ในระหว่าง พ.ศ. 2452-2483 เคยเป็นที่ตั้งของกระทรวงธรรมการ แต่ในปี พ.ศ. 2521 ที่รวมพิมพ์นิราศเรื่องนี้ได้กลายเป็นกรมกสิกรรมไปแล้ว

⁵⁷ โสมหัตต์ เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 21-22.

แต่เอนก นาวิกมูล ได้ให้ข้อมูลในเรื่อง "เกือบร้อยปีของโรงพิมพ์หน้าวัดเกาะ" ว่า บ้านอยู่ที่ข้างโรงไฟฟ้าวัดเลียบ ซึ่งก็คือวัดราชบูรณะ แถวเชิงสะพานพุทธ แต่ก็เป็นย่านใกล้เคียงกันคงเป็นละแวกเดียวกันเพราะใช้ระยะเวลาไม่นานเดินจากบ้านไปถึงละแวกโรงไฟฟ้าที่ตั้งอยู่ในบริเวณนั้น อันเป็นสุดสายของขบวนรถรางในสมัยนั้น

ถึงออฟฟิศห้างใหญ่ที่ไฟฟ้า	ดูสว่างดงามตามสมัย
บริษัทจัดตรวจสำรวจใน	เก็บเงินได้มาส่งลงบัญชี
สายรถรางวางระยะกะตลอด	ร่างรถทอดริมทางข้างวิถี
มีนายหมวดตรวจดูพวกกุลี	ตามหน้าที่ไม่คลาดให้ขาดตอน ⁵⁸

ตอนที่แต่งนิราศนี้ เข้าใจว่านายบุษย์ตกพุ่มม่าย ภรรยาตาย

แต่ทวารบ้านเมืองยังเปลื้องปลด	ลงพังหมดสิ้นไปมิได้อยู่
สลัดใจในจิตยังคิดดู	ถึงโฉมตรูคู่ฉันที่บรรลัย
อยู่ด้วยกันมันหมายไม่วายรัก	ถึงคราวจักวิบัติต้องตักษัย
ด้วยถึงที่มรณาไม่ว่าใคร	สะกดใจเดินตรงลงสำเพ็ง ⁵⁹

แต่ยังมีเนื้อความข้างในต่อลงมาที่ ดูเหมือนแยกกันอยู่กับภรรยาอยู่ด้วย

มาถึงตรอกจางวางซุ่มยิงกลุ่มจิต	กลับหวนคิดพิสมัยไถลเถล
ไม่ขึ้นซุ่มนุมนวลชักปรวนเปร	สุดคะเนใจนางต้องห่างกัน
เสียดายรักปักกรุยมาลุ่มหลุด	ลงโทรมทรุดรวนเรออกเหหัน

⁵⁸ โสมทัต เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 22-23.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

ด้วยคอเก่าเราคิดที่ติดพัน

แต่เลิกกันนานมาชะตาแรง⁶⁰

จึงไม่แน่ใจว่านายบุษย์มีภรรยามากกว่าหนึ่งคนหรือไม่ หรือเป็นด้วยอารมณ์กลอนพาไป นอกจากนี้ ข้อมูลที่น่าสนใจมากอย่างหนึ่งก็คือ นายบุษย์มีอาชีพแต่งกลอนขายส่งเรื่องไปพิมพ์ที่ร้านนายสิน ซึ่งก็คือโรงพิมพ์วัดเกาะนั่นเองดังนี้

ถึงหน้าร้านนายชายหนังสือ	ย่อมมีชื่อมากมายท่านนายสิน
ไม่โลกหลงววนเป็นมลทิน	ประเสริฐสิ้นสืบสร้างทางเมตตา
ผู้ใดจนคนยากออกปากฟัง	ไม่มีนิตติตามมาตปรารถนา
อุปถัมภ์คำจุนกรุณา	ใจศรัทธาศีลทานช่วยจวนเจือ
ถึงทุกวันนี้เป็นที่พึ่ง	แม้เต็มตึงอนุญาตตามขาดเหลือ
ถ้าหาไม่ตายดินต้องกินเกลือ	ท่านเมื่อแผ้วจึงได้ตั้งกำลังโคลง
ไม่แก้งยอขอคำที่ร่ำว่า	เป็นสัจจาทนนายให้ตายโหง
จงประเสริฐเลิศล้ำดั่งน้ำโพง	ทรัพย์เข้าโรงพิมพ์นั้นพันทวี ⁶¹

การที่นายบุษย์มักส่งเรื่องไปพิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งนี้เนื่องจากการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาแต่เดิมระหว่างนายบุษย์กับนายสิน นายบุษย์เคยอาศัยหยิบยืมเงินทองนายสินไปใช้ เมื่อยามขัดสนเพราะติดการพนัน ทำให้แม้จากได้ค่าเรื่องถึงเรื่องละ 20 บาท⁶² แต่ก็มักไม่พอใช้

ที่หัวเม็ดเข็ดแท้เมื่อแต่ก่อน	นั้นมีบ่อนแจ็กซองเป็นกงสี
ฉันหลงเล่นเป็นบ้าทั้งตาปี	จนป่นปี้วิบากได้ยากเย็น
ต้องตัดขาดชาตินี้แล้วดีฉัน	การพนันต่อไปไม่ขอเห็น

⁶⁰ โสมทัต เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 34.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52-53.

⁶² เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 31.

พาให้ตัวชั่วช้าน้ำตากระเด็น

ได้ล่ำเชิญยากยับอัปรา⁶³

นายบุษย์ แต่งนิราศนี้เมื่ออายุเท่าไร ไม่สามารถระบุได้ แต่ควรต้องมีอายุมากแล้วพอควร นอกจากกลอนในตอนต้นที่เปิดเรื่องแล้ว ในที่ต่างๆ ของกลอนยังเป็นการให้ข้อมูลที่แสดงถึงความมีอายุของนายบุษย์ไว้ด้วย

ขราร่างร้างรักที่จักเซย

ตัวไม่คิดจิตมันชินฝืนไม่หาย

คิดถึงตนจนจะตายกายชะแร

...

คนควักไขว้ไปมาเที่ยวหาของ

ที่ต่อตกยกให้ได้ราคา

นี้รักก้อยากเกี่ยวเขาเราก็แก่

ยีนภิรมย์ชมชื่นกลิ่นน้ำลาย

...

ให้นี้รักหนักอารมณ์ไม่สมหมาย

ที่ไหนเจ้าเยาว์ยุพินจะยินดี

...

อยากสบายกายทนต้องทนยาก

ถ้าชี้คร้านนานจะล้มโหมนัง

แสนวิตกกอกไอ้พุทโธเอ๋ย

จะทำเฉยใจก็เตือนให้เชื่อนแซ

ตนไม่หมายใจมันมาตประหลาดแหล

ใจไม่แก่กรรมกรรมทำกระไร⁶⁴

บ้างขึ้นล่องอิงอ้อเที่ยวซื้อหา

สาวแม่ค้ำนวนนางสำอางกาย

ก็ได้แต่แลโลมนางโฉมฉาย

น่าแค้นกายไม่ควรตัวนชรา⁶⁵

คิดถึงกายชราน่าบัดสี

ไม่สมที่จะอยู่เป็นคู่ครอง⁶⁶

ได้ล่ำบากจึงสบายเมื่อภายหลัง

จะต้องนั่งกัดเกลียดด้วยเหลือทน

⁶³ โสมทัต เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 31-32.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ให้คิดเห็นเช่นฉันทุกวันนี้

สุดฝันแปรแก้ห่วงอ้อมต้องยอมตน

ก็เต็มทีอึดคัดความขัดสน

จะดีนรนแทะเล็มก็เต็มตึง

แต่นายบุษย์น่าจะตายหลัง พ.ศ. 2464 เนื่องจากพบว่าได้ให้นิราศนี้แก่หอพระสมุดในปีนั้น มีข้อมูลบางชิ้นระบุว่านายบุษย์ตายเมื่ออายุ 70 กว่าๆ⁶⁷ แต่อย่างไรก็ตามไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับวันเกิดและวันตายที่แน่นอนของนักเขียน กวี คนสำคัญคนนี้เลย หากมีข้อมูลเพิ่มเติมมากกว่านี้ ก็น่าที่จะลองวิเคราะห์ถึงชีวิตของนักเขียนและกวีชาวบ้านท่านนี้ เนื่องจากชีวิตของท่านเป็นเสมือนภาพตัวแทนของ "หนังสือวัดเกาะ" นี้ได้ทีเดียว รายละเอียดด้านล่างนี้เป็นการเปรียบเทียบรายละเอียดประวัติของนายบุษย์ที่ได้จาก นิราศชมตลาดสำเพ็ง กับประวัติของนายสินที่พอจะทราบรายละเอียดซึ่งสามารถระบุได้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบประวัติของนายสินกับประวัติของนายบุษย์⁶⁸

ประวัตินายสินหรือสิงห์	ประวัติบุษย์หรือบุษย์
1) เป็นคนเมืองสิงห์บุรี	1) บ้านอยู่ถนนจักรเพชร เมื่อต้นนิราศ คาดว่ามีอายุมากแล้ว
2) เกิดเมื่อ 2393 ในสมัย ร.5	2) ไม่ทราบปีเกิดแต่คาดว่าป็นรุ่นราวคราวเดียวกัน
3) ตั้งโรงพิมพ์เมื่อ ร.ศ. 108 หรือ พ.ศ. 2433 อายุ 39 ปี	3) พิมพ์ สุวรรณหงส์ยงค์ กับนายสินเมื่อ พ.ศ. 2433
	4) มีอาชีพแต่งกลอนขายส่งเรื่องไปพิมพ์ที่ร้านนายสิน และโรงพิมพ์ศิริเจริญของภริยา 5) เคยติดการพนันมักจะเข้าขบเจ๊กอง 6) เคยถูกแขกฟ้อง 7) แต่ง นิราศชมตลาดสำเพ็ง เมื่อหลัง 2455 โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากเรื่องยอดประตูละพันทัน
4) ภรรยาชื่อนางทองคำ มีบุตรธิดารวม 6 คน	8) ตอนต้นนิราศนี้เมียตาย เมื่อก่อนเมียอยู่ตรอกเต้า (บริเวณวัดบุญมอก) แต่เล็กกัน ไม่ทราบว่ามีทายาทหรือไม่
5) ตายเมื่อ 2458 รูปถ่ายระบุว่า 23 ตุลาคม 2458 เป็นวันที่ถ่ายรูป อายุ 65	9) ตายเมื่ออายุราว 70 หลัง 2464 พบชื่อในการประกาศหนังสือให้ หอสมุด ตอนต้นเรื่องนิราศว่าแก่แล้ว (พ.ศ. 2455 เข้าใจว่ามีอายุมากแล้ว)

⁶⁷ เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 26. สำหรับข้อมูลเรื่องนี้ได้สอบถามจากคุณเอนก นาวิกมูล ได้ความว่าเป็นข้อมูลจากคำให้สัมภาษณ์ของคุณสุดจิตต์ ลูกสาวของนายสินเจ้าของโรงพิมพ์วัดเกาะ

⁶⁸ ข้อมูลเรื่องประวัติของนายสินเรียบเรียงจาก เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 13 และ 31-33. ข้อมูลประวัติของนายบุษย์และเหตุการณ์สำคัญเรียบเรียงจาก โสมทัต เทเวศร์, กรุงเทพฯ ในนิราศ, หน้า 19-55. และ ตรีศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 348.

จากตารางแสดงให้เห็นว่า นายบุษย์น่าจะเป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันกับนายสิน ซึ่งนายสิน เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2393 คาดว่านายบุษย์น่าจะเป็นคนเกิดในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้ เราไม่มีข้อมูลที่แสดง ถึงพื้นเพของนายบุษย์ว่าเป็นคนที่ไหนหรือเป็นคนกรุงเทพฯ มาแต่กำเนิด ทราบแต่เพียงว่าเมื่อ มีอายุมากแล้วนั้นพักอาศัยอยู่บริเวณถนนจักรเพชร แถววัดราชบูรณะหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวัด เลียบ มีอาชีพแต่งกลอนขาย อาจกล่าวได้ว่านายบุษย์เป็นนักเขียนอาชีพรุ่นแรกก็เป็นได้ เข้าใจว่า แต่งกลอนขายเป็นอาชีพมาแต่ยังหนุ่ม เนื่องจากมีการพิมพ์เรื่อง สุวรรณหงส์ยนต์ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2433⁶⁹ อาชีพนี้น่าจะทำรายได้ให้แก่นายบุษย์อย่างงาม กล่าวกันว่านายบุษย์ได้ค่าเรื่องจากการ เขียนกลอนเรื่องละ 20 บาท⁷⁰ เรื่องที่เขียนจะส่งไปพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของนายสิน หรือโรงพิมพ์ราษฎร์ เจริญ หรือโรงพิมพ์วัดเกาเข้านั้นเอง นอกจากจะส่งเรื่องให้นายสินพิมพ์แล้ว ยังส่งเรื่องไปให้โรง พิมพ์ศิริเจริญของนายศรี ที่อยู่ละแวกสะพานหันพิมพ์ด้วยเช่นกัน ในชีวิตเคยติดการพนันจนเคยถูก แหกฟ้องมาแล้ว ได้อาศัยนายสินคอยช่วยเหลือเกื้อกูลยามขาดสนเงินทอง นายบุษย์เสียชีวิตในขณะที่ มีอายุได้ราว 70 ปี⁷¹ ชีวิตส่วนตัวนอกเหนือจากนี้มีข้อมูลอยู่ไม่มาก เช่น ในเรื่องของภรรยาเราไม่ ทราบว่านายบุษย์มีภรรยาก็คน แต่ที่กล่าวถึงใน นิราศชมตลาดสำเพ็ง พบว่าภรรยาอาศัยอยู่ตรอก เต้าหรือบริเวณวัดญวนนอก ตอนที่แต่งนิราศนี้เข้าใจว่าเสียชีวิตแล้ว แต่จะเสียชีวิตหลังจากเลิกกัน แล้วหรือเป็นการกล่าวถึงภรรยาของนายบุษย์อีกคนหนึ่ง ก็ไม่สามารถทราบได้

ข) นักเขียน "หนังสือวัดเกาเข" ท่านอื่นๆ

นอกจากนายบุษย์แล้ว มีนักเขียนร่วมสมัยกับนายบุษย์ท่านอื่นๆ อย่างเช่น

-นายเจริญ อุปลัมภานนท์ บ้านอยู่คลองตันไทร ธนบุรี

-นายพลอย เป็นทหารมหาดเล็ก (จากคำโปรยบนหน้าปกเรื่องจินดาแก้ว) และเคยแต่งไกร ทอร่วมกับนายบุษย์

---

⁶⁹ ตริศิลป์ บุญขจร, วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์, หน้า 348. น่าสังเกตว่าปีที่พิมพ์เป็นระยะเวลาเดียวกับการตั้งโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญของนายสิน (โรงพิมพ์ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2433 หรือ ร.ศ. 108) อาจกล่าวได้ว่านายบุษย์เป็นนักเขียนประจำของโรงพิมพ์แห่งนี้มาแต่แรกตั้งก็ว่าได้

⁷⁰ เป็นข้อมูลที่คุณเอนกสัมภาษณ์จากคุณสุดจิตต์ ดู เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 31.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

-แม่มณฑา เป็นผู้หญิงและอาจมีเชื้อเจ้า⁷²

แต่ไม่มีข้อมูลอื่นใดนอกเหนือจากนี้ อีกทั้งข้อมูลเหล่านี้เข้าใจว่าสรุปมาจากกลอนที่บรรดานักเขียนเหล่านี้แต่ง ทั้งนี้เป็นความนิยมที่นักเขียนจะระบุว่าตนเป็นผู้ประพันธ์งานชิ้นนั้นขึ้นเป็นใคร อยู่ที่ไหนลงไปในเรื่องกลอนโดยเฉพาะส่วนต้น แต่จะไม่ระบุประวัติส่วนตัวของตนลงไปในงาน

โดยสรุปจะพบว่าหลังวัฒนธรรมการพิมพ์และตลาดหนังสือเกิดขึ้นไม่นาน ด้วยความนิยมที่คนทั่วไปมีต่อเรื่องจักรววงศ์ โดยเฉพาะอิทธิพลของเรื่องพระอภัยมณี อาจจะได้ผ่านการแสดงมหรสพต่างๆ ทำให้การนำเรื่องจักรววงศ์ มาพิมพ์ขายเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอนหรือเร็วเท่านั้น การใกล้เคียงจนทำให้หมอสุมิตได้เรื่องร้อยกรองไปพิมพ์ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อาจถือเป็นความบังเอิญผนวกกับความชาญฉลาดในการจัดจำหน่ายเป็นหนังสือปกอ่อนราคาถูก ทำให้หมอสุมิตเป็นผู้ให้กำเนิด "หนังสือวัดเกาะ" แต่ผู้ที่ทำให้ "หนังสือวัดเกาะ" เป็นที่รู้จักในนามนี้โดยทั่วไปจนติดปากคือโรงพิมพ์ท้องถิ่นอย่าง โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ ซึ่งทำให้ "หนังสือวัดเกาะ" มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่จดจำได้ จนคนทั่วไปต่างพากันเรียกหนังสือในลักษณะเดียวกันนี้ที่พิมพ์จากโรงพิมพ์อื่นๆ ว่า "หนังสือวัดเกาะ" ตามไปด้วย จากนั้น "หนังสือวัดเกาะ" ก็มีพัฒนาการและส่งผลกระทบต่อคนทุกระดับชั้นทั้งทางตรงและทางอ้อม ในแง่บวกหรือแง่ลบ ตามแต่ความคิดเห็นในแต่ละคน ต่อมาโดยลำดับ เมื่อเวลาผ่านไปสภาพแวดล้อมภายนอกเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ จนทำให้ "หนังสือวัดเกาะ" ปรับตัวไปในลักษณะใดนั้นเป็นสิ่งที่จะศึกษาและพิจารณากันต่อไป

⁷² เอนก นาวิกมูล, ตำนานห้างร้านสยาม, หน้า 27.